

Nr 7/2017
ISSN: 2543-5213
doi: 10.23809/4

**Uwarunkowania i efekty wyboru szkoły
zawodowej i technicznej przez młodych ludzi
w Polsce**

*[The conditionings and outcomes of
vocational and technical school choices of
youngsters in Poland]*

Izabela Mleczeko

**Uwarunkowania i efekty wyboru szkoły zawodowej i technicznej
przez młodych ludzi w Polsce**

Izabela Mleczko

Uniwersytet SWPS
SWPS University of Social Sciences and Humanities

Młodzi w Centrum Lab / *Youth Research Center*

Uniwersytet SWPS / *SWPS University of Social Sciences and Humanities*
Chodakowska 19/31
03-815 Warsaw, Poland
e-mail: youth@swps.edu.pl

Badania realizowane przy współpracy z

ABSTRAKT

Uwarunkowania i efekty wyboru szkoły zawodowej i technicznej przez młodych ludzi w Polsce

Celem pracy było zbadanie uwarunkowań i efektów wyborów edukacyjnych młodych w kontekście ich przyszłości na rynku pracy w Polsce. Problemy badawcze koncentrowały się wokół motywów wyboru przyuczanego zawodu oraz instytucji, które miały wpływ na młodych w procesie decyzyjnym. Weryfikacja postawionych hipotez, wymagała złożonego procesu badawczego. Aby przedstawić kontekst instytucjonalny, w jakim funkcjonowali młodzi, wybierający szkołę ponadgimnazjalną, przeprowadzono analizę danych zastanych. Wyniki badań ilościowych przeprowadzonych przez zespół Młodzi w Centrum Lab Uniwersytetu SWPS oraz Gumtree Polska, posłużyły do zbadania motywów, jakimi kierowali się młodzi, a także do zobrazowania instytucji, które brały udział w procesie decyzyjnym. W wyniku analizy badań ilościowych, pojawił się wątek, dużego wpływu rodziców badanych na podejmowane przez nich decyzje. Było to podstawą do pogłębienia tematu wyboru szkoły przez dziecko, widzianego oczami rodzica. Z rodzicami przeprowadzono wywiady częściowo ustrukturyzowane. Badania te umożliwiły doprecyzowanie obszarów i form wsparcia, jakie oferowali swoim dzieciom rodzice. Tłem teoretycznym do rozważań postawionych hipotez badawczych, była teoria praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu. Pozwoliła ona zrozumieć, czym kierowali się uczniowie przy wyborze dalszej ścieżki edukacji. Komponenty teorii Pierre'a Bourdieu stały się punktami odniesienia wyboru młodych na polu edukacji oraz efektów tychże wyborów na polu rynku pracy.

Słowa kluczowe: edukacja, wybory edukacyjne, szkoły zawodowe i techniczne, zawody, rynek pracy, teoria praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu.

Dane do korespondencji:

Izabela Mleczko

E-mail: Izabela.Mleczko@wp.pl

Tel. 602 178 657

Cytowanie: Mleczko, I. (2017). Uwarunkowania i efekty wyboru szkoły zawodowej i technicznej przez młodych ludzi w Polsce. *Prace o Młodych*, 7/2017. Warszawa: SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny – Młodzi w Centrum Lab. ISSN: 2543-5213. Doi: 10.23809/4.

ABSTRACT

The conditionings and outcomes of vocational and technical school choices of youngsters in Poland

The aim of the study was to investigate the conditionings and outcomes of the educational choices of young people in the context of their future on the labor market in Poland. Research problems focused on the motives for choosing a profession and an institution that influenced young people in the decision-making process. Verification of hypotheses required a complex research process. In order to present the institutional context in which the juvenile school choices functioned, an analysis of the existing data was made. The results of the quantitative research carried out by the Young Research Center have been used to examine the motives of young people and to illustrate instances that have taken part in the decision-making process. As a result of the quantitative study, the influence of the parents on the decisions they made was significant. This was the basis for deepening the subject of school choice by the child, seen through the eyes of the parent. Parents were interviewed partially structured. These studies have made it possible to refine the areas and forms of support that parents have offered their children. The theoretical background for the deliberation of the set hypotheses was Pierre Bourdieu's theory of social practices. This allowed to understand what the students were leading to when choosing the further path of education. The components of Pierre Bourdieu's theories have been the benchmarks of youth choice in the field of education and the results of those choices in the labor market.

Keywords: *education, educational choices, vocational and technical schools, professions, labor market, theory of social practice Pierre Bourdieu.*

Corresponding author:

Izabela Mleczko

E-mail: Izabela.Mleczko@wp.pl

Tel. 602 178 657

Citation: Mleczko, I. (2017). Uwarunkowania i efekty wyboru szkoły zawodowej i technicznej przez młodych ludzi w Polsce. *Prace o Młodych*, 7/2017. Warszawa: SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny – Młodzi w Centrum Lab. ISSN: 2543-5213. Doi: 10.23809/4.

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Wybory edukacyjne młodych w świetle teorii Bourdieu	6
1.1. Rozumienie aparatu pojęciowego Bourdieu	7
1.1.1. Habitus (kapitały) w procesie socjalizacji	8
1.1.2. System edukacji i rynek pracy w ujęciu pola	11
1.1.3. Praktyki społeczne młodych	12
1.2. Podsumowanie i wnioski do dalszego postępowania badawczego	13
Rozdział 2. Metodologia postępowania badawczego	14
2.1. Źródła danych	14
2.2. Mixed Methods.....	15
2.3. Analiza danych zastanych, jako niereaktywna technika badawcza	16
2.3.1. Badania ilościowe Młodzi w centrum lab w partnerstwie z Gumtree Polska	18
2.3.2. Wywiad pogłębiony częściowo ustrukturyzowany - badanie własne	19
2.4. Podsumowanie	20
Rozdział 3. System wsparcia zawodowego w Polsce. Młodzi ludzie i ich decyzje w świetle danych zastanych	21
3.1. Kontekst krajowy i regionalny wyborów edukacyjnych młodych w Polsce	21
3.2. Podsumowanie	31
Rozdział 4. Wybory edukacyjne, doradztwo zawodowe, wiedza o rynku pracy uczniów szkół zawodowych i technicznych w świetle badań audytoryjnych Gumtree i Młodzi w Centrum Lab Uniwersytetu SWPS.....	32
4.1. Wybory edukacyjne uczniów szkół zawodowych biorących udział w badaniu	32
4.2. Doradztwo zawodowe w opinii uczniów szkół zawodowych objętych badaniem.....	36
4.3. Wiedza o rynku pracy badanych uczniów szkół zawodowych	38
4.4. Wnioski z badania audytoryjnego	41
Rozdział 5. Rola rodziny w wyborach edukacyjnych młodych- perspektywa rodziców. Badanie własne	43
5.1. Proces wyboru szkoły zawodowej	43
5.2. Wybór szkoły oczami rodzica z perspektywy czasu.....	46
5.3. Miejsce dziecka na rynku pracy po ukończeniu szkoły zawodowej	47
5.4. Podsumowanie i wnioski z badania własnego	48
Podsumowanie i wnioski	48
Bibliografia	52

Wstęp

Wybory edukacyjne młodych są tematem szczególnie istotnym w kontekście ich przyszłości na rynku pracy. Praca może wiązać się jedynie z pozyskiwaniem wynagrodzenia, może też być warunkiem i przestrzenią realizacji życia społecznego jednostki. Pomimo iż w opinii młodych praca nie jest ich najważniejszym celem (Szafraniec 2011), temat ten towarzyszy im na różnych etapach życia. Wybory na poziomie szkoły gimnazjalnej nie muszą definitywnie określać życia zawodowego młodego człowieka, jednak dynamika zmian współczesnego świata, może być przyczyną braku możliwości nadrobienia pewnych luk, powstałych w wyniku niezadawalających kierunków kształcenia.

Nadrzędny cel badawczy wymagał postawienia w pracy trzech równorzędnych celów szczegółowych. Pierwszym z nich jest zbadanie uwarunkowań społecznych, kulturowych i gospodarczych młodych ludzi dokonujących wyborów edukacyjnych na przykładzie szkolnictwa zawodowego w Polsce. Oparto się tu na teorii praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu, która w swych pojęciach zawiera definicję kapitałów, odpowiadających uwarunkowaniom społecznym, gospodarczym i kulturowym, towarzyszącym młodym w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych. Teoria ta stała się również soczewką uwypuklającą istotne elementy w dokonywanych analizach.

Drugim celem jest zbadanie roli instytucji biorących udział w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych. Analizę ograniczono do instytucji formalnie lub nieformalnie funkcjonujących w otoczeniu młodych ludzi w polu edukacji, czyli: grono pedagogiczne, rodzice, znajomi i szkolni doradcy zawodowi.

Ostatni trzeci cel to zbadanie efektów dokonywanych wyborów w kontekście przyszłości badanej jednostki. Zdefiniowanym w pracy efektem dobrego wyboru kierunku kształcenia, jest kontynuacja pracy w wyuczonym zawodzie oraz spełnienie oczekiwań z nim związanych. Badania i analizy miały charakter ilościowo-jakościowy. Wykorzystane techniki to: analiza danych zastanych, badanie ankieta audytoryjna w partnerstwie z Gumtree oraz jakościowe badanie własne.

Dla autorki tej pracy magisterskiej dodatkowym motywem do zrozumienia procesu decyzyjnego młodych i ich efektów, jest pełniona przez nią rola zawodowa. Jako osoba udzielająca wsparcia doradczego młodym ludziom i ich rodzicom, jest obserwatorem wyzwań, jakie stoją przed uczniami i rodzicami wybierającymi szkołę ponadgimnazjalną.

Postawione zostały następujące hipotezy badawcze:

H1. Deklarowane „racjonalne” powody wyboru określonej szkoły ponadgimnazjalnej, są schematyczne/ typowe dla uczniów kontynuujących naukę w szkołach zawodowych i technicznych.

H2. Im więcej instytucji powołanych formalnie w celu wsparcia wypełnia funkcję wspierającą rozwój w procesie socjalizacji młodego człowieka, tym bardziej dokonywanie przez niego wybory edukacyjno-zawodowe są podyktowane wiedzą o własnych szansach i możliwościach.

H3. Im większy jest dostępny zasób wiedzy na temat własnych możliwości oraz powiązania wykształcenia/zawodu z uwarunkowaniami rynku pracy, tym są większe szanse na indywidualne dopasowanie do sytuacji rynkowej.

H4. Decyzje o wyborze szkoły zawodowej są podejmowane w oparciu o czynniki niezwiązane z wiedzą o możliwościach i ograniczeniach współczesnego rynku pracy.

H5. Im więcej działań wspierających skrojonych na miarę indywidualnych potrzeb młodych, tym większa efektywność pomocy realizowanej w ramach instytucji.

H6. System wsparcia zawodowego młodych ludzi nie dostarcza im wystarczających informacji na temat współczesnego rynku pracy, niezbędnych przy planowaniu ścieżki edukacyjno- zawodowej.

W rozdziale pierwszym przedstawiona została teoria praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu, będąca podstawą do rozważań teoretycznych. Jej poszczególne elementy, takie jak habitus, kapitały, pole – odniesiono do tematu edukacji i rynku pracy.

Rozdział drugi jest rozdziałem metodologicznym. Nakreślił on obraz procesu badawczego oraz zawarte w nim uzasadnienie wybranych metod i technik badawczych. Tam również umieszczono opisy związane z metodyką poszczególnych badań.

Dalsza część pracy obrazuje wyniki analizy danych zastanych, przedstawiając kontekst instytucjonalny, w jakim młodzi podejmują decyzje edukacyjne. W tym rozdziale wykonano również bardziej szczegółową analizę wybranych wyników badań zrealizowanych w temacie wyborów edukacyjnych młodych w Polsce.

Kolejne dwa rozdziały to analiza wyników dwóch badań. Pierwsze z nich jest badaniem ilościowym zrealizowanym przez zespół Młodzi w Centrum Lab Uniwersytetu SWPS w partnerstwie z Gumtree Polska. Tu zostaną przedstawione zagadnienia wyborów edukacyjnych badanych uczniów, funkcjonowanie doradztwa zawodowego oraz znajomość rynku pracy przez młodych. Drugie to badanie jakościowe własne, mające na celu pogłębienie informacji uzyskanych w wyniku analizy danych z badania ilościowego. W tej części zostanie przedstawiona rola rodziny w okresie podejmowania decyzji edukacyjnych, przedstawiona z perspektywy rodzica. Praca zostanie zakończona podsumowaniem i wnioskami z przeprowadzonego postępowania badawczego.

Rozdział 1. Wybory edukacyjne młodych w świetle teorii Bourdieu

Celem rozdziału jest przedstawienie mechanizmów wyborów edukacyjnych dokonywanych przez młodych przez pryzmat teorii socjologicznych. Zaproponowana teoria praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu (1977) jest jedną z soczewek, przez którą można spojrzeć na ten temat. Zawiera ona komponenty pozwalające omówić wybory edukacyjne jednostki z uwzględnieniem wpływu, jaki ma na nią struktura społeczna. Jednocześnie teoria ta jest wyjątkowo rozbudowana. Niektóre jej elementy zostały pominięte w pracy lub jedynie zaznaczone w niewielkim stopniu. Sam aparat pojęciowy stworzony przez Bourdieu posłuży do wyjaśnienia poszczególnych komponentów wyboru oraz pomoże zobrazować czynniki i mechanizmy mające wpływ na te decyzje.

W pracy odniesiono się do procesów socjalizacji, którym podlega młody człowiek, a także do pojęcia instytucji, które pojawiają się w tych procesach. Odniesienia te są uzasadnione potrzebą dociekania, skąd i w wyniku jakich procesów ludzie nabywają wiedzę, kształtują swoje postawy oraz tworzą przekonania na temat otaczającego ich świata.

Jak opisuje Piotr Sztompka (2002: 391-393) na proces socjalizacji można patrzeć, z co najmniej dwóch perspektyw. Pierwszą z nich jest odniesienie do konstruktów biologicznego i genetycznego jednostki. Tutaj czynnikiem decydującym o zachowaniu, postawach i działaniach jest natura ludzka i genetyka. Druga perspektywa ukazuje wpływ społeczeństwa, w którym rodzą się i funkcjonują ludzie. Tu socjalizacja jest definiowana, jako „proces, dzięki któremu jednostka wdraża się do sposobu życia swojej grupy i szerszego społeczeństwa przez uczenie się reguł i idei zawartych w kulturze” (Sztompka 2002: 91). Zaproponowana definicja została poszerzona w pracy o komponent nabywania różnych zdolności czy też „motywów, kierujących zajmowane później miejsca w strukturze społecznej i przyjmowane role oraz ich formę oraz inne zdolności związane z emocjami, z poznaniem i określeniem siebie, jako >>ja<<” (Turner 1998: 28).

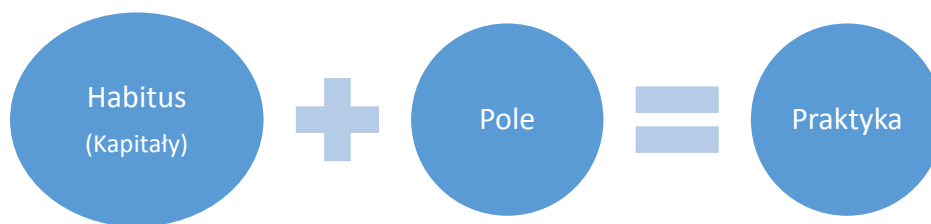
W przedmiotowej pracy do ukazania umiejscowienia w czasie instytucji społecznych oddziałujących na jednostkę przyjęto za Barbarą Szacką (2003: 152-153) podział procesu socjalizacji na dwa główne etapy: pierwotną i wtórną. W procesie socjalizacji jednostka podlega wpływom różnych agend i instytucji. Socjologiczne pojmowanie definicji instytucji społecznej znacznie odbiega od jej potocznego znaczenia. Zdefiniowaniem instytucji, jako elementu trwałego wchodzącego w skład porządku społecznego, kierującego się określonymi zasadami, w swoich pracach zajmował się Herbert Spencer. Opis instytucji według Spencera, Jerzy Szacki (2012: 293) przedstawia następująco: „Instytucje społeczne są tym, dzięki czemu dokonuje się przystosowanie niespołecznego z natury człowieka do - równie naturalnego - współdziałania z innymi ludźmi...”. Tak rozumianymi instytucjami mającymi wpływ na kształtowanie się młodego człowieka będzie zarówno rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza oraz inne instytucje powołane formalnie i istniejące w społeczeństwie.

1.1. Rozumienie aparatu pojęciowego Bourdieu

Założenia teorii postaw Pierre’a Bourdieu uwzględniają zarówno wpływ struktury społecznej na jednostkę, jak również rozpatrują decyzje jednostek z uwzględnieniem kontekstu socjalizacyjnego. Tym kontekstem socjalizacyjnym jest obraz rzeczywistości, w jakiej młody człowiek przechodzi przez kolejne etapy cyklu życia. W rzeczywistości rozwojowej młodego człowieka możemy wyróżnić poszczególne instytucje oraz analizować ich wpływ na jednostkę w procesach socjalizacji. Sztandar–Sztanderska (2010) w swoim widzeniu społeczeństwa Bourdieu stoi na stanowisku konieczności uwzględniania w obserwacjach i badaniach zarówno jednostki (jednak nieodciętej od wpływu społecznego, niewyodrębnionej i działającej poza wszelkimi strukturami), jak i samej struktury (nieoderwanej od wpływu jednostek w niej funkcjonujących).

Do przedstawienia aparatu pojęciowego posłużę się równaniem przywołanym przez Izabelę Grabowską (2015: 133), oraz podobnie jak autorka, podejmę próbę rozdzielenia jego poszczególnych elementów i odniesienia ich do wyborów edukacyjnych młodych ludzi.

Rys.1. Równanie przedstawiające podstawowe komponenty teorii praktyk Bourdieu.

Źródło: Grabowska (2015: 133).

1.1.1. *Habitus (kapitały) w procesie socjalizacji*

Określony kontekst, w jakim rodzi się i funkcjonuje młody człowiek, ma wpływ na jego decyzje związane z edukacją i przyszłością zawodową. Bourdieu nadaje temu kontekstowi kluczowe znaczenie w tworzeniu podstaw do przyszłego życia młodego człowieka. Jego zdaniem to właśnie on wpływa na powstanie indywidualnego habitusu oraz powiązanych z nim kapitałów. Środowisko dorastania jednostki oraz zmiany zachodzące w jej świadomości, wpisują się w definicję socjalizacji pierwotnej (Szacka 2012: 152; Berger, Lukman 1983: 202-203). Obrazując to, w fazach procesu socjalizacji, w środowisku, w jakim dorasta jednostka, następuje internalizacja, w wyniku, której młody człowiek indywidualizuje przyswajane przekonania, normy i zasady. W drugiej fazie eksternalizacji, przyswojone przez jednostkę treści przejawiają się w działaniu (Sztompka 2002). Podkreśla to znaczenie procesu socjalizacji pierwotnej w kształtowaniu się podstaw, które w późniejszych okresach nie ulegają wielkim zmianom (Sztandar-Sztanderska 2010).

Jak pisze Szacki (2012) pojęcie habitusu Bourdieu wprowadził w celu wyróżnienia swojego pojmowania znaczenia jednostki z wcześniejszych określeń używanych w socjologii. Autor odpowiadając na pytanie, co mieści w sobie pojęcie habitusu definiuje je, jako „łączny rezultat oddziaływań socjalizacyjnych, jakim podlega w ciągu życia jednostka, rezultat zinternalizowania przez nią społecznych norm i wartości...” (Szacki 2012: 894). Rozwijając tę definicję warto podkreślić dwojaką rolę, jaką pełni habitus. Po pierwsze, jego tworzenie się jest wynikiem wpływów, jakim ulega człowiek w procesie socjalizacji, czyli stanowi konstrukt, na którego wygląd i właściwości miały wpływ działania społeczne. Po drugie, jednocześnie w ramach tego konstrukt jednostki mogą podejmować różne, nieprzewidywalne i poniekąd indywidualne decyzje (Sztandar-Sztanderska 2010). Grabowska (2014) określa habitus, jako „spoiwo” łączące strukturę i podmiotowe sprawstwo. Sam Bourdieu wyjaśniając to pojęcie określa je mianem „społecznie wytworzonych dyspozycji ustrukturuowanych i strukturujących, nabytych w trakcie praktyk i trwale nakierowanych na funkcje praktyczne” (Bourdieu, Wacquant 2001: 107).

Nieodłączną częścią habitusu są kapitały. Bourdieu, jako podstawowe wymienia kapitał: społeczny, ekonomiczny, kulturowy i symboliczny. Z pojęciem kapitałów możemy połączyć zasoby, jakie gromadzi i jakimi zarządza człowiek na różnych etapach życia. Nierozłączność tych dwóch pojęć można tłumaczyć rozumieniem, że tym, co tworzy

indywidualny habitus, są zasoby, jakie zostają nagromadzone, zdobyte i przekształcane przez jednostkę (Bourdieu, Wacquant 2001). Kapitały w rozumieniu teorii Bourdieu przybierają zróżnicowane formy, a ich wartość nie zawsze może zostać zmierzona wskaźnikami ekonomicznymi (Szacki 2012) W swoich pracach Bourdieu rozważa i nazywa jeszcze inne kapitały takie jak, np. kapitał polityczny, kapitał państwowy itp. Istotnymi i omawianymi w tej pracy, z punktu widzenia decyzji edukacyjnych, są kapitał kulturowy i społeczny. Opisane poniżej elementy tych kapitałów, zwiększają świadomość wyborów edukacyjnych.

Bourdieu definiując każdy z nich, używa elementów charakterystycznych dla określonej formy kapitału. Zatem w kapitale społecznym pojawiają się pojęcia więzi, relacji, sieci znajomych i ich mocy sprawczej, w kapitale ekonomicznym są pojęcia: pieniędzy i praw własności, w kulturowym są: umiejętności i kwalifikacje edukacyjne, znajomość mechanizmów i procesów mających wpływ na poszczególne rynki, w tym rynek pracy i ostatecznie w kapitale symbolicznym: legitymizacja władzy (Sztandar-Sztanderska 2010).

Opisując kapitały warto zwrócić uwagę, że ich wartość określana użytecznością jest uwarunkowana realnymi możliwościami ich wykorzystania przez jednostkę. Posiadane kapitały, nawet na najwyższym możliwym poziomie, staną się bezużyteczne, jeśli jednostka nie znajdzie się w sytuacji, w której te zasoby są pożądane. Kapitały stawiają jednostkę w pozycji uprzywilejowanej, dającej jej przewagę nad innymi w pewnym obszarze (Sztandar-Sztanderska 2010).

Przyglądając się decyzjom edukacyjnym młodych w kontekście pojęcia habitusu warto zwrócić uwagę na ważność procesu socjalizacji pierwotnej, która, jak wspomniano wcześniej, jest przez Bourdieu uważana jest za kluczową. Odbywa się ona w konkretnych warunkach ekonomicznych, geograficznych, kulturowych, warunkuje wiedzę człowieka, postrzeganie oraz przekonania na temat otaczającego go świata. W trakcie tego procesu tworzy się w młodym człowieku jego habitus. To, jak wygląda jego rzeczywistość, w której dorasta, jest decydujące w odniesieniu do formy i wartości kapitałów, jakie zgromadzi.

Kapitały nie są pojęciami odizolowanymi. Pieniądze i status ekonomiczny mogą mieć zasadniczy wpływ na tworzenie się i wielkość pozostałych kapitałów. Jednocześnie posiadanie rozbudowanej sieci znajomości o wysokiej mocy sprawczej, bez wysokiego kapitału ekonomicznego może wpływać, zarówno na rozbudowę i wartość kapitału kulturowego. Dlatego w procesach decyzyjnych jednostek poza pojęciem habitusu tak istotny jest kontekst działania jednostki i jego sprawczość.

Kontekst, w jakim funkcjonuje młody człowiek, może być znaczący i warunkujący to, w jakim stopniu będzie on miał możliwość wykorzystania zgromadzonych kapitałów. Niekiedy rodzaj kapitału, którym dysponuje człowiek, nie zostaje wykorzystany tylko, dlatego, że w miejscu jego funkcjonowania nie ma na niego zapotrzebowania. Inną zmienną mającą wpływ na ich wykorzystanie, jest zapotrzebowanie w kontekście ogólnych tendencji uznawania określonych kapitałów za ważne, we współczesnym dla jednostki świecie. Inaczej kształtowały się wybory edukacyjne osób młodych w Polsce w okresie powojennym, w czasach PRL a inaczej w Polsce po transformacyjnej. W poszczególnych okresach inny rodzaj kapitału miał najwyższy wpływ na możliwości, jakie stały przed młodym człowiekiem. Upowszechnienie edukacji w okresie PRL w Polsce zmieniło znaczenie kapitału ekonomicznego, który był przepustką do

kształcenia w okresach poprzednich (Białycki 1982). Jest to obraz działania kapitału symbolicznego, który jest odzwierciedleniem legitymizacji władzy.

Na różnych etapach socjalizacji pojawiają się instytucje, których funkcjonowanie wpływa na młodego człowieka. Tą instytucją w socjalizacji pierwotnej jest rodzina. Jej status ekonomiczny, wartości, poziom rozwoju kulturowego, stają się niejako automatycznie wypełnieniem „matrycy”, z którą wchodzi młody człowiek w etap socjalizacji wtórnej. Ta matryca to jego indywidualny habitus. Pozwala on nabywać przez młodego człowieka dalsze doświadczenia życia społecznego i włączać je do posiadanych już wzorów. Wówczas zachowuje się on (często nieświadomie) zgodnie z mechanizmami, jakich wyuczył się w dzieciństwie. Z otaczającej go rzeczywistości przyjmuje to, co pasuje do wcześniejszego poznania.

W dalszym procesie rozwoju społecznego młody człowiek świadomie zaczyna postrzegać świat z własnej perspektywy. Jest to jednak perspektywa odniesienia do tego, co już zostało zapisane w procesie socjalizacji pierwotnej w jego habitusie i z natury ograniczona zdobytymi kapitałami. Jednostka, zdaniem Bourdieu, nie może wyjść poza system schematów poznawczych. Oznacza to, że w jej z założenia racjonalnych działaniach, pojawiają się tylko takie możliwości i szanse, jakie zostały zapisane w jej habitusie. Bez wcześniejszego przekazania odpowiednich kategorii poznawczych, młody człowiek niektóre szanse odrzuca, gdyż w jego opinii są one bezsensowne i skazane na niepowodzenie, a inne są dla niego oczywiste i godne realizacji. Sztandar-Sztanderska (2010: 45), określa te działania „mechanizmami nieświadomego dostosowania wyborów do systemu szans obiektywnych”. Zatem deklaratywna świadomość młodych i ich wyborów, może zostać zweryfikowana, poprzez analizę możliwości i szans, jakie są dostępne dla nich zarówno w kwestii edukacji, jak i w przełożeniu na realia współczesnego rynku pracy.

Możemy obserwować mechanizm reprodukcji ścieżki karier swoich rodziców lub odejścia od nich w związku z awansem zawodowym. Interesujące są przypadki jednostek, które w swoim życiu, poprzez decyzje edukacyjno-zawodowe, nie dokonały reprodukcji pozycji społecznej, a ich rozwój w sposób zauważalny odbiega od uwarunkowań wpisanych w matrycę. Bourdieu nazywa ich *les-miracules* (Bourdieu, Passeron 2006).

Istotne jest również spojrzenie na samą jednostkę. Warta zauważenia jest sytuacja, w której z „jednego domu”, czyli jak opisano wyżej z takimi samymi lub mocno zbliżonymi kapitałami, wychodzą młodzi ludzie podejmujący skrajnie różne decyzje edukacyjno-zawodowe. Jednym z wyjaśnień takiej sytuacji jest potraktowanie habitusu, jako zasadę twórczą i generującą praktyki. Mimo iż dochodzi do reprodukcji warunków społecznych mających wpływ na jego tworzenie, to sam proces jest wysoce nieprzewidywalny. Zatem samo działanie nie jest tak przewidywalne, jak to, co je ukształtowało (Sztandar-Sztanderska 2010). Pozwala to zrozumieć, niespodziewane wybory edukacyjne młodych, opisywanych, jako wychodzących z taką samą lub zbliżoną wartością kapitałów. Sytuacje te uwzględniają możliwości podjęcia innych decyzji edukacyjnych mimo ograniczeń wynikających z habitusu. Mówiąc obrazowo, młody człowiek dokonując wyboru szkoły ponadgimnazjalnej, kieruje się swoimi subiektywnymi odczuciami. Decyzje podejmuje świadomie i racjonalnie - z jego punktu widzenia. Jednak ta racjonalność jest ograniczona poziomem wiedzy, umiejętności i innych elementów określanych przez Bourdieu kategoriami poszczególnych kapitałów.

W temacie wyboru szkoły zawodowej, jako dalszego etapu edukacji ponadgimnazjalnej, kapitały będą postrzegane w kontekście dorastania młodych ludzi. Wyjaśniając decyzje młodych, zwracamy uwagę na takie elementy jak: pochodzenie – wielkość miejscowości, płeć, zawód wykonywany przez rodziców itp. w odniesieniu do wybranego kierunku edukacji i uzasadnień wyborów. Ta pozycja jest określana przez Bourdieu, jako przynależność do określonej klasy społecznej.

1.1.2. System edukacji i rynek pracy w ujęciu pola

Pojęcie pola, w teorii Bourdieu, pełni funkcję zobrazowania działania habitusu i kapitałów w praktykach społecznych jednostki. Jest to „miejsce”, w którym kapitały manifestują swoją wartość, ulegają procesom, jakie odbywają się w polu i są jednocześnie produktem pola. Pole pojawia się również w celu zachowania w rozważaniach Bourdieu wpływu zarówno jednostki na strukturę jak i struktury na jednostkę. Wszystko to odbywa się według zasad obowiązujących w polu, które Bourdieu określa regułami gry (Bourdieu, Wacquant 2001; Grabowska 2014; Sztandar-Sztanderska 2010).

Szacki (2012: 899) określa pole, jako „względnie autonomiczny „mikrokosmos” wewnątrz „wszechświata społecznego”, rządzący się swoistą logiką i wytwarzający właściwy sobie rodzaj praktyk i układ stosunków między uczestnikami”. Pojęcie pola i opis toczącej się w nim gry pozwala uchwycić nierówność w pozycjach graczy, której źródeł dopatrujemy się w różnorodności kapitałów i ich wartości. Gra w polu jest obrazowana, jako walka o uzyskanie w nim korzystnej dla jednostki pozycji. Strategia walki będzie uzależniona od dotychczasowej pozycji w polu i celu działań. Gdy pozycja zajmowana jest korzystna, gra będzie toczyć się o jej zachowanie i/lub zwiększenie możliwości powiększania wartości kapitałów istotnych z punktu widzenia tego pola. Gdy sytuacja gracza jest mało korzystna, jego działania będą się koncentrowały na zmianie reguł ważności kapitału na takie, które postawią ją wyżej w hierarchii. Celem tej gry jest pozyskanie dostępu do korzyści, jakie oferuje pole. Opisanie strategii nie zależy jedynie od pozycji gracza, jaką ustalają jego kapitały, ale też od zbioru jego indywidualnych dyspozycji (przekonań, wiedzy, postawy), które są zapisane w jego habitusie (Szacki 2012; Bourdieu, Wacquant 2001). Nie zawsze młodzi, mają możliwość zmiany reguł gry obowiązujących w polu edukacji i/lub rynku pracy. W ramach walki w polu, ich uzasadnienie decyzji o wyborze kierunku kształcenia, są próbami zmiany zasad panujących w tych polach. Pomijając wiele istotnych faktów, nadają swoim decyzjom rangę przemyślanych, logicznych i korzystnych. Ta wybiórczość postrzegania, jest ściśle związana z ukształtowanym wcześniej habitusem, nadającym określone wartości i znaczenia takim elementom ich życia, jak np. praca. W wyniku działania habitusu, samo posiadanie pracy i możliwość szybkiego wejścia na rynek pracy będzie wartością dominującą i uzasadniającą wybór. W innym przypadku praca będzie środkiem do uzyskania stabilizacji finansowej, miejscem dającym możliwości rozwoju, miejscem nadającym prestiż jednostce itp. Ta różnorodność postrzegania, będzie miała znaczący wpływ na podejmowane decyzje edukacyjno-zawodowe. Zrozumienie procesu decyzyjnego młodych ludzi oraz tego, co ma na niego wpływ, jest istotne z punktu widzenia ich przyszłego funkcjonowania na rynku pracy. Funkcjonowanie w polu edukacji ma przełożenie na późniejsze funkcjonowanie na polu, jakim jest rynek pracy.

W tym aspekcie warto rozważyć również rolę instytucji, które pojawiają się w socjalizacji wtórnej młodego człowieka i mają wpływ na podejmowane przez niego decyzje

edukacyjne. Szkoła, grupy rówieśnicze, instytucje państwowe, instytucje wyznaniowe itp., jako następne w procesie socjalizacji, mogą pełnić funkcję „okna na inny świat”, taki, jakiego młody człowiek nie ma zapisanego we własnym habitusie. Mogą dostarczać wspomnianych wcześniej nowych kategorii poznawczych.

Dostęp młodych ludzi do tych instytucji, teoretycznie jest powszechny i nieograniczony. Ich zadania często są związane z wyrównywaniem szans i zmniejszaniem ograniczeń. Rozważanie, jaki mają one wpływ na jednostki, które wychodzą poza schemat własnej społeczności, może przynieść odpowiedź na pytanie, jakie instrumenty wspomagają decyzje młodych ludzi w dokonywanych wyborach. Istotne jest to również w kontekście budowania kapitału kulturowego i społecznego. Mimo założeń, iż habitus nie ulega większym zmianom od czasu jego ukształtowania, poznanie mechanizmów i zasad panujących w polu rynku pracy, może istotnie wpłynąć na decyzje podejmowane przez młodych.

System edukacji można rozpatrywać z poziomu pola, w którym zgodnie z ustalonymi zasadami toczy się gra, uwarunkowana przez kapitały i ustalone zasady gry. Edukacja z założenia jest polem, które ma za zadanie przeciwdziałanie nierównościom społecznym i wyrównywanie szans nie powinna ona być rozpatrywana jako pole w znaczeniu, jakie nadał mu Bourdieu. Jednak w swoich badaniach wykazał wielokrotnie, że na tym polu toczy się walka i że istnieją mechanizmy, które ze szkół robią instytucje sprzyjające reprodukcji pozycji w strukturze społecznej (Bourdieu 2006)

Rynek pracy również odpowiada charakterystyce pola według Bourdieu. Ponadto może on zawierać w sobie wiele mniejszych pól. Jest to związane z jego heterogeniczną strukturą. Dla każdej branży, zawodu a nawet specjalizacji w danym zawodzie możemy scharakteryzować odrębny rynek pracy. Warto również rozpatrywać rynek pracy pod względem jego usytuowania. Inne możliwości będzie oferował międzynarodowy rynek pracy, a inne lokalny. Różnice te są zauważalne nawet w obrębie mniejszych jednostek terytorialnych, jak np. województwa. Równie ważnym czynnikiem charakteryzującym rynek pracy jest jego dynamiczna zmiana, np. pojawianie się nowych czy też zanikanie zawodów. Wreszcie rynek pracy niejako wymusza uczenie się przez całe życie, czyli stałe zwiększanie kapitałów, z którymi na niego wchodzimy.

Znajomość mechanizmów oraz zasad panujących na współczesnym rynku pracy w powiązaniu z możliwościami i predyspozycjami jednostki są elementami wspomagającymi podjęcie decyzji edukacyjnych. Instytucje związane z edukacją mają za zadanie wyposażać młodych w tę wiedzę. Szczególną funkcję wspomnianego „okna na inny świat” pełni instytucja doradztwa zawodowego na poziomie szkoły gimnazjalnej.

1.1.3. Praktyki społeczne młodych

Odnosząc się do równania (Rys. 1), zawartość habitusu (rodzaje kapitałów i ich wielkość), z jakim wchodzi młody człowiek w pole edukacji, reguły panujące w tym polu oraz w polu, jakim jest rynek pracy, są elementami warunkującymi decyzje młodych ludzi o wyborze szkoły ponadgimnazjalnej.

Młodzi dokonując wyborów, uzasadniają je subiektywnymi i świadomymi przesłankami. Jednak jak pisze Białecki (1982), socjologia poprzez swoje badania i analizy od lat widzi inne czynniki kryjące się pod tymi deklaracjami. Zauważone zostały zbieżności w

decyzjach pomiędzy ocenami szkolnymi, płcią, pochodzeniem, wykonywanymi zawodami przez rodziców lub bliskich, dostępną ofertą edukacyjną czy wreszcie koniecznością poniesienia dodatkowych kosztów związanych z dalszą edukacją, a wybieranymi ścieżkami edukacyjnymi. Białecki tak podsumowuje temat świadomych i nieświadomych wyborów: „(...) dlatego nakładanie na wybory, istniejącego zapewne w świadomości wybierającego schematu racjonalności, jako postulat, nie stanowi w moim przekonaniu zadawalającego wyjaśnienia decyzji charakterystycznych dla rozmaitych kategorii uczniów” (Białecki 1982: 117).

Powtarzalność i typowość wyborów jest przesłanką do poszukiwania czynników świadomie niedeklarowanych, a jednak mających wpływ na decyzje młodych. Habitus, jako matryca, społeczne DNA przechowujące wszystko, co zostało do niej wpisane w procesie socjalizacji pierwotnej, jest też źródłem przekonań i schematów, przez pryzmat, których młodzi bardziej lub mniej świadomie oceniają swoje szanse i ścierają się z oczekiwaniami, jakie są stawiane przed nimi. Przez ten sam pryzmat obserwują pole rynku pracy, podejmując decyzje, które w przyszłości, mają im zapewnić to, co w ich habitusie zostało zapisane, jako ważne.

Znaczenie w całym procesie decyzyjnym mają, poza samym habitusem, bodźce oddziałujące na jednostkę oraz obecna struktura pola. Od tych komponentów zależy, czy habitus wywoła podobne praktyki, czy zupełnie przeciwne (Bourdieu, Wacquant 2001).

W polu edukacji od zawsze obowiązywały reguły dotyczące rekrutacji na następny poziom nauki. Cały system edukacji dysponuje wieloma regułami i zasadami, które umożliwiają selekcję uczniów. Jawnie nie dokonuje się selekcji na „lepszych” czy „gorszych”. Służą temu, bowiem mechanizmy związane z egzaminami i rekrutacją uzależnioną od wyników szkolnych. Innymi zmiennymi są miejsce zamieszkania i oddalenie od placówek szkolnych, czyli dostępność do pożądaných kierunków edukacyjnych.

Bodźcami mającymi potencjalny wpływ na praktyki społeczne młodych, mogą być wydarzenia zewnętrzne: w skali światowej, krajowej lub lokalnej, zmieniające zasady gry w polach, takie jak np.: kryzysy ekonomiczne, poszerzenie możliwości nauki i pracy poza granicami kraju, zmiana ustroju politycznego, popularność zawodów lub ich degradacja, zmiana nastawienia społecznego (prestżu) do zawodu, likwidacja lub pojawienie się wiodącego zakładu pracy w danym rejonie itp.

Bodźcami na poziomie instytucji w socjalizacji wtórnej mogą też być elementy związane z poszerzaniem wiedzy i umiejętności. Szczególnie istotne są takie wyznaczniki, jak: dostępność tych instytucji, dopasowanie do potrzeb młodych ludzi oraz poziom świadczonych usług. Na polu edukacji powołane do tego instytucje mają wręcz za zadanie przygotowywanie młodych do pola rynku pracy poprzez przekazywanie informacji o zasadach panujących w polu i wskazywaniu szans i zagrożeń, jakie niesie za sobą rynek pracy.

1.2. Podsumowanie i wnioski do dalszego postępowania badawczego

Zakreślając koncepcyjnie temat świadomych i nieświadomych wyborów edukacyjnych ludzi młodych obserwowano go przez soczewkę, jaką jest teoria praktyk społecznych Pierre'a Bourdieu. Zawarte w niej komponenty pozwalają spojrzeć na jednostkę dokonującą wyboru z uwzględnieniem kilku kontekstów, w jakich żyje. Przy analizowaniu habitusu i nierozłącznych

z nim kapitałów, widzimy jednostkę w kontekście socjalizacji pierwotnej. Przyglądając się polom działania jednostki: edukacji i rynkowi pracy, widzimy jednostkę w działaniu, w kontekście socjalizacji wtórnej.

Istotne w aspekcie badania decyzji zawodowych młodych, jest wskazanie na elementy nieświadome, wynikające z habitusu oraz na naturalne, równie nieświadome, ograniczenia w postrzeganiu szans i możliwości na rynku pracy. To w części stanowi wyjaśnienie decyzji młodych osób, które z perspektywy innych obserwatorów wydają się zupełnie nieprzemysłane i nieosadzone w rzeczywistości. Ta perspektywa widzenia lub nie widzenia pewnych aspektów decyzji, jest ściśle określona w habitusie. Dodatkowo, zawiera on cały potrzebny potencjał na wyjaśnienie i uzasadnienie swojej decyzji. Służą temu zapisane w nich przekonania, wartości i postawy.

Pomimo, iż Bourdieu nie zakłada możliwości wielkich zmian w wytworzonym już habitusie, pozostawia on przestrzeń na zwiększanie lub zmianę kapitałów podczas walki/gry w polu. Gra w tym polu odbywa się z użyciem wielu kapitałów i wiele wartości może ulec zmianie. Jednak zmiany na poziomie kapitału kulturowego i społecznego mają największą szansę poprzez działające w nim instytucje, których zadaniem jest ukazanie szerszego kontekstu niż ten, w którym dorastał młody człowiek. Zatem w perspektywie efektów wyborów edukacyjnych, rozpatrywanych na poziomie rynku pracy, ta wiedza o możliwościach i ograniczeniach, jest czynnikiem warunkującym weryfikację założeń towarzyszącym decyzjom młodych.

Rozważania w temacie pracy, można by poszerzyć o część związaną z wpływem kapitału symbolicznego oraz opisywanego przez Bourdieu kapitału politycznego na podejmowane przez młodych decyzje. Jednocześnie odbiegając od teorii Bourdieu, warto odnieść się do pojęcia kontroli społecznej, teorii racjonalnego wyboru i z tej perspektywy analizować ten proces

Rozdział 2. Metodologia postępowania badawczego

Opisanie metodologii postępowania badawczego ma na celu zobrazowanie i uzasadnienie wyboru metod, technik i narzędzi użytych do zbadania hipotez postawionych w pracy i poszukiwania odpowiedzi na zadane pytania badawcze.

2.1. Źródła danych

W pracy wykorzystano dane pochodzące z analizy danych zastanych oraz dane ze źródeł pierwotnych tj. BKL- Państwowa Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, BDL – Bank Danych Lokalnych, KOWEziU, IBE Raporty, GUS, Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy w Łodzi oraz Gumtree Polska w partnerstwie z Młodzi w Centrum Lab Uniwersytetu SWPS (współtwórca ankiety), jak również dane z badania własnego.

2.2. Mixed Methods

Według definicji Creswella (2015) *mixed methods* [metody mieszane] jest podejściem badawczym, w którym badacz zbiera zarówno dane ilościowe, jak i jakościowe, integruje je i interpretuje oba zestawy danych, w celu zrozumienia problemów badawczych i odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Podstawowym założeniem tego podejścia jest połączenie danych ilościowych (ukazujących trendy i częstości), z indywidualnymi historiami poznanymi w badaniu jakościowym tak, by lepiej zrozumieć temat. Metody te traktowane, jako niesprzeczne i komplementarne pozwalają na uchwycenie innych aspektów poznawanej rzeczywistości społecznej (Creswell 2015).

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione w pracy pytania, został stworzony projekt badawczy. Badanie zostało zaprojektowane według schematu, zaproponowanego przez Creswella i określonego, jako *explanatory sequential design* (Creswell 2015:39).

Rys.2. Sekwencja postępowania badawczego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie "Mixed Methods Research" (Creswell 2015).

Postępowanie badawcze zostało przeprowadzone zgodnie z następującą procedurą:

I Etap - zebranie i analiza danych ilościowych.

II Etap - analiza wyników, która staje się podstawą do decyzji, które wyniki zostaną wytypowane do dokładniejszej eksploracji w badaniach jakościowych, oraz jakie pytania zostaną zadane w fazie badań jakościowych.

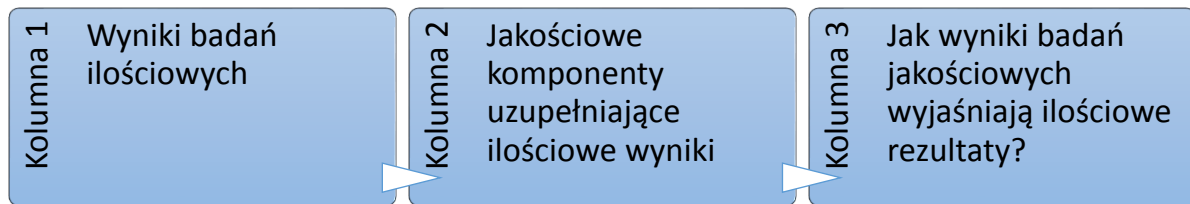
III Etap - zebranie danych jakościowych i ich analiza, w celu uzyskania większego zrozumienia wybranego obszaru tematycznego do dalszej eksploracji.

IV Etap - opracowanie wniosków i powiązanie wyników obu badań. Wykazanie jak badania jakościowe pomogły wyjaśnić wynik badań ilościowych.

Uzasadnieniem zastosowania *mixed methods* jest możliwość integracji wyników w celu uzyskania odpowiedzi na zadane pytanie badawcze. Integracja ta w zależności od wybranego modelu, będzie odbywała się według określonego typu. Typ jest ściśle związany z wybranym modelem projektu badawczego.

W wypadku modelu wyjaśniającego, integracja odbywa się na odcinku, który został wytypowany po analizie danych ilościowych do dalszych badań. Integracja wyników może zostać przedstawiona w tabeli. Rozkład tabeli został przedstawiony na Rysunku 3.

Rys.3. Integracja wyników badań ilościowych i jakościowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Creswell (2015).

Takie ujęcie wyników i ich odniesienie do postawionych badań eliminuje zarzut odrębności stosowanych dwóch metod badawczych w całym procesie. Jednocześnie zostają zachowane podstawowe założenia odnoszące się do badań realizowanych metodami ilościowymi i jakościowymi.

Złożoność tematu oraz wyznaczone cele badawcze, wymagają korzystania z wielu źródeł danych zarówno tych zastanych, jak i wywołanych. Zastosowania mieszanych metod badawczych zwiększa możliwości dokładniejszej weryfikacji postawionych w pracy hipotez.

2.3. Analiza danych zastanych jako niereaktywna technika badawcza

Analiza danych zastanych została wykonana na potrzeby niniejszej pracy i spełnia w niej trzy cele.

Na pierwszym etapie konceptualizacji problemu badawczego przegląd badań zrealizowanych w temacie pracy (lub zbliżonych) pozwolił na uporządkowanie informacji, jakie już w tym obszarze były dostępne. Jednocześnie informacje te stały się podstawą do zaprojektowania postępowania badawczego.

Drugim celem pozyskanych w wyniku analizy danych zastanych jest przedstawienie kontekstu funkcjonowania młodych ludzi w Polsce. Zakładając, że zarówno same badania, jak i przedmiot badań odbywają się w określonym kontekście, celowe jest przedstawienie kontekstu historycznego, politycznego lub innego (Creswell 2009). Jednocześnie starając się odpowiedzieć na efekty wyborów edukacyjnych, wykorzystano dane zastane obrazujące sytuację młodych na polskim rynku pracy.

Celem trzecim analizy danych zastanych, było uzyskanie danych w wyniku stanowiących uzupełnienie informacji, które z założenia nie zostały wywołane ani w badaniu ilościowym, ani jakościowym, a są istotne do szerszego zweryfikowania postawionych w pracy hipotez.

Opisane trzy poziomy analizy danych zastanych ukazują jak określa to Markowska (2013), bogactwo danych, z których badacz może korzystać przy weryfikacji postawionych hipotez.

W ogólnym opisie techniki analizy danych zastanych warto podkreślić jej niereaktywność. Oznacza to, że w procesie pozyskiwania tych danych badacz nie ma wpływu na postawę i zachowania badanego. Babbie (2004: 327-330) określa je jako „metoda badań zachowań społecznych, niewpływających na te zachowania”.

Dla badacza istotne są źródła analizowanych danych oraz ich forma. Dokonując ich selekcji istotnym wskaźnikiem staje się wiarygodność wytworzonych danych. Należy kierować się takimi elementami jak: prestiż instytucji, forma i miejsce publikacji, powtarzalność informacji, dokładny opis metodologii badania (narzędzia, opis próby, definicje) oraz sposób prezentacji danych (Markowska 2013). Elementy świadczące o wiarygodności źródeł danych są jednocześnie podstawą w prawidłowym wnioskowaniu. Znajomość źródła pozwala ustalić różnice w definicjach określających zmienne. Dane zastane mogą przybierać charakter danych ilościowych lub jakościowych. Występują w dwóch formach, jako dane surowe i opracowane. Analizowane dane w procesie badawczym miały charakter ilościowy oraz jakościowy. W przypadku niektórych danych były to dane surowe pochodzące z baz statystycznych. Część analizy została oparta na danych opracowanych.

Dane surowe do opracowania poniższych zagadnień zostały pozyskane z bazy danych statystycznych prowadzonej przez Państwową Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości [PARP] oraz Główny Urząd Statystyczny [GUS] - baza Banku Danych Lokalnych [BDL]. Baza Bilans Kapitału Ludzkiego [BKL], poza zasobem danych, jest bazą zawierającą definicję zmiennych, proces zbierania danych, losowania próby badawczej oraz opis całego procesu badawczego. BKL umożliwia korzystanie zarówno z danych surowych, jak i z opracowanych. Baza ta zawiera wszystkie elementy opisywane powyżej świadczące o jej wiarygodności (Markowska 2013). Analizując dane BKL należy pamiętać, że są one oparte na subiektywnych deklaracjach badanych. Na potrzeby pracy zostały wykorzystano dane surowe. Dane opracowane z BKL w większej części stanowiły dopełnienie jakościowe wcześniejszych danych ilościowych. Ilościowa część danych opracowanych pochodzi z raportu GUS „Wybory ścieżki kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków” (GUS 2013). Raport ten został oparty na danych pochodzących z cyklicznego badania modułowego gospodarstw. Dane z raportu zostały wykorzystane do zobrazowania takich zagadnień, jak: aspiracje rodziców dotyczące wykształcenia dzieci; motywy wyboru szkoły przez uczniów szkół gimnazjalnych. Opisana metodologia badania, jego cykliczność oraz prestiż instytucji, podobnie jak w przypadku wyżej opisanej bazy, spełniają postulowane warunki wiarygodności (Markowska 2013).

Kolejnym źródłem danych opracowanych jest raport z badania ilościowego przeprowadzonego przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawiczne (KOWEZIU). Badanie to zostało wykonane dwukrotnie w latach 2014 i 2015. Badanie miało na celu pozyskanie informacji, które wesprą zadania marketingowe, jakie stoją współcześnie przed szkołami. Część pytań zadanych w ankiecie pokazuje czynniki decydujące lub mające wpływ na wybory edukacyjne młodych w Polsce. Z danych opracowanych i przedstawionych w ww. raporcie, analizie poddane zostały te dotyczące wykorzystywania źródeł informacji o szkołach przez młodych, wpływu instytucji na decyzję, przyczyn wyboru szkoły ponadgimnazjalnej, sposobu podjęcia decyzji (Markowska 2013). Potwierdzeniem wiarygodności w przypadku tych danych jest postępowanie badawcze, opisane w raporcie

oraz instytucja je przeprowadzająca, której zadania statutowe są skoncentrowane wokół młodzieży i systemu oświaty.

Pozostałe badania są źródłem danych pozyskanych w wyniku badań jakościowych. Analiza zawartych w nich danych zastanych posłużyła do pogłębienia informacji pozyskanych w badaniach ilościowych. Szczególnie informacje te koncentrowały się w obszarach procesu podejmowania decyzji i wpływu nauczycieli, rodziny, grupy rówieśniczej, doradcy zawodowego, oceny wcześniejszych wyborów edukacyjnych, potrzeb informacyjnych.

2.3.1. Badania ilościowe Młodzi w centrum lab w partnerstwie z Gumtree Polska

Odwołując się do założeń opisanych w *mixed methods*, zastosowane w jednej procedurze badawczej metody ilościowe i jakościowe nie tracą swoich głównych założeń.

Badanie wykonywane metodą ilościową jest trzonem całego procesu badawczego. Kontekstem prowadzonego badania były warsztaty dla uczniów szkół technicznych i zawodowych prowadzone w ramach trzeciej edycji kampanii społecznej organizowanej przez Gumtree Polska pod hasłem „Aktywni +”. Przedmiotowe „Warsztaty Kariery” były jednym z elementów organizowanej kampanii. Zainteresowane szkoły zawodowe i techniczne, miały możliwość zgłaszania się do programu, który poza warsztatami oferował inne wydarzenia towarzyszące.¹ Program był kierowany szczególnie do tego typu szkół w związku z tematem przewodnim II i III edycji kampanii „Młodzi fachowcy na rynku pracy” i „Absolwentki z fachem w rękę”.

W ramach partnerstwa zespół *Młodzi w Centrum Lab* [MwC Lab], stworzył kwestionariusz ankiety audytoryjnej. Narzędzie, składa się z 25 pytań, podzielonych na 4 bloki tematyczne. W pierwszym bloku pytania dotyczą wyborów edukacyjnych młodych, drugi blok jest poświęcony instytucjom wspierającym młodych w wyborach edukacyjnym, pytania z trzeciego bloku weryfikują znajomość rynku pracy przez młodych. Pytania w bloku czwartym mają na celu umożliwienie oceny warsztatu prowadzonego przez doradcę w szkole w ramach kampanii.

Kwestionariusz ankiety był wypełniany przez uczniów biorących udział w warsztatach (N=191). Ankieta nie była tworzona na potrzeby tej pracy, jednak zostały w niej celowo zawarte pytania, które były związane z postawionymi pytaniami badawczymi.

Jak czytamy w literaturze (Turner 1998), zaletą badań audytoryjnych jest możliwość uzyskania odpowiedzi na te same pytania w zbliżonych warunkach oraz przy zagwarantowanej dobrowolności. Znaczące jest również to, że w tym samym czasie otrzymujemy wielokrotność wyników. Problemem może być jednak niezrozumienie niektórych określeń lub wieloznaczność użytych sformułowań. Ze strony badaczy wyzwaniem może okazać się ujęcie w ograniczonej formie zamysłu badawczego tak, aby był zrozumiały dla badanych. Kwestionariusz ankiety zawierający kafeterię możliwych do wyboru odpowiedzi, może też zawęzić myślenie badanego do zaproponowanych odpowiedzi (Turner 1998). W zaprojektowanym kwestionariuszu, został uwzględniony postulat dostosowania języka do

¹ Więcej informacji opisujących wszystkie III edycje, można znaleźć na stronie MwC Lab Uniwersytetu SWPS. <http://youth.swps.pl/gumtree/> (dostęp.12.06.2017)

poziomu osób badanych a także, poprzez pytania częściowo otwarte umożliwiono badanym wpisanie innej zaproponowanej przez niego odpowiedzi.

W badaniu ilościowym przeprowadzonym przez Gumtree populacja osób młodych uczących się w szkołach ponadgimnazjalnych została ograniczona do młodych uczących się w zasadniczych szkołach zawodowych i technicznych z pominięciem szkół ogólnokształcących i szkół specjalnych. Dwie główne techniki doboru próby do badania to probabilistyczna i nieprobabilistyczna. Z techniką probabilistyczną związany jest „dobór losowy”, polegający na losowaniu badanych z pakietu wszystkich osób danej populacji. Technika ta jest używana najczęściej przy dużych badaniach reprezentatywnych grup społecznych. Techniki nieprobabilistyczne są najczęściej stosowane w przypadkach, gdy dobór losowy jest utrudniony oraz niewskazany, -gdy nie mamy możliwości określić struktury badanej grupy lub społeczności oraz gdy właśnie celem badania jest jej odtworzenie (Babbie 2013).

W przypadku przeprowadzonego badania ankietowego możemy mówić o celowym doborze próby oraz doborze opartym na dostępności badanych. Celowość odnajdujemy w badaniu określonej grupy uczniów szkół ponadgimnazjalnych, uczących się w technikach i zasadniczych szkołach zawodowych dla młodzieży. Dostępność badanych jest związana z ich uczestnictwem w warsztatach, po zakończeniu, których prowadzono badanie. W badaniu brali udział uczniowie szkół, które zgłosiły swój udział w kampanii organizowanej przez Gumtree.

Istotne dla wniosku jest ustalenie reprezentatywności próby. Zalecane jest, aby respondenci stanowili całą populację lub próbę reprezentatywną populacji. Za Babbie (2013) próbę można uznać za reprezentatywną w przypadku, gdy zagregowane cechy tej próby odpowiadają zagregowanym cechom całej populacji, na którą chcemy przenosić wyniki badań. Według Stefana Nowaka (2006) możemy mówić o trzech rodzajach reprezentatywności próby: typologiczna reprezentatywność - kluczowym elementem jest konieczność wystąpienia w próbie reprezentantów wszystkich typów; ze względu na rozkłady określonych zmiennych – kluczowym elementem jest zachowanie proporcji danej zmiennej w próbie odpowiadającej jej proporcji w populacji; pod względem statystycznych zależności. Kluczowym elementem są takie same natężenia zależności w próbie, co w całej populacji (Nowak 2006).

Próba wykorzystana w badaniu to próba celowa. Pomimo dużej liczby przebadanych respondentów (w pracy przeanalizowano 191 ankiet), wyników tych badań nie można odnieść do całej populacji uczniów techników i szkół zawodowych dla młodzieży w Polsce, a jedynie do uczniów biorących udział w badaniu.

Badania ilościowe dostarczają dużo danych. Ich analiza może przyjmować różne formy w zależności od informacji, jakie chce pozyskać badacz.

Ankiety zrealizowane w partnerstwie z Gumtree zostały zakodowane i wprowadzone do programu dedykowanego analizie danych ilościowych - SPSS.

2.3.2. Wywiad pogłębiony częściowo ustrukturyzowany - badanie własne

Kontekstem dla jakościowych eksploracyjnych badań własnych były wstępne analizy danych pochodzących z opisanego wyżej badania ilościowego. Podstawową zaletą badań jakościowych jest możliwość dokładniejszej eksploracji tematu. Badanie jakościowe miało na celu pogłębienie informacji, który okazały się istotne, w analizie ilościowej.

W opisanych wyżej badaniach ilościowych młodzi wskazali wysoki poziom pomocy w wyborze ścieżek zawodowych ze strony rodziców. Różnica pomiędzy innymi wskazaniami, była na tyle znacząca, że w kontekście postawionych pytań badawczych, ta przestrzeń wymagała bardziej dogłębnego poznania. Badania ilościowe nie dały odpowiedzi, co do formy pomocy i co do określenia znaczenia wysokiego poziomu wsparcia rodziców. Nie uzyskano informacji czy odnosiło się to do zaangażowania rodziców, ich profesjonalizmu czy też oznaczało coś zupełnie innego.

W badaniach jakościowych dobór próby ma charakter celowy. Dobór badanych jest uwarunkowany znajomością przez nich tematu lub zaliczeniem ich do osób, które są uczestnikami procesów badawczych (Babbie 2004).

Wybór zakresu badania jakościowego własnego ukierunkował dobór próby badawczej. Badanymi byli rodzice uczniów szkół ponadgimnazjalnych (zasadniczych szkół zawodowych i techników dla młodzieży). Do badań wytypowano ośmioro rodziców – pięć kobiet i trzech mężczyzn. Ostatecznie przeprowadzono wywiady z czterema kobietami i jednym mężczyzną. Dobranych do badania rodziców traktowano, jako ekspertów.

Wybrana technika umożliwiła bezpośredni kontakt z badanymi w naturalnym dla nich środowisku. Ponad to, głównym celem badania było pozyskanie informacji o decyzjach, procesach, motywach i uzasadnieniach poszczególnych osób i możliwość analizowania różnic i podobieństw w ich wypowiedziach. Z założenia wyniki tych badań miały eksplorować tematy w sposób szerszy i zindywidualizowany. Scenariusz wywiadu częściowo ustrukturyzowanego użyty w badaniu składa się z trzech podstawowych bloków: proces wyboru szkoły zawodowej lub technicznej; wybór szkoły oczami rodzica z perspektywy czasu; miejsce dziecka na rynku pracy po ukończeniu edukacji na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej.

W przeprowadzonym badaniu własnym, po wykonaniu transkrypcji wywiadów i przeglądzie treści, powstała książka kodowa. Dane zostały zakodowane w blokach odpowiadających tematycznie trzem modułom, na jakie został podzielony scenariusz wywiadu. W wyniku kodowania powstały 24 kody. Każdy kod został opisany tematycznie. Na tej podstawie dokonano analizy wywołanych danych jakościowych.

2.4. Podsumowanie

Przedstawione we wstępie do pracy, hipotezy i pytania badawcze, wymagały zaprojektowania złożonego procesu badawczego. W rozdziale przedstawione poszczególne etapy badań, zobrazowane schematem sekwencji postępowania badawczego. Problemy badawcze wymagały korzystania z różnych źródeł danych. Rozdział ten stał się również przestrzenią, w której przedstawiono charakterystyki grup badanych oraz obszarów, na których koncentrowały się badania. Wykorzystano w nim także możliwość uzasadnienia użytych metod badawczych, technik i doboru próby do badania. Za pomocą schematu wyjaśniono zasady integracji wyników badań ilościowych i jakościowych. Ponadto opisy przeprowadzonych badań, stanowią bazę do zrozumienia i prawidłowej interpretacji analizowanych danych.

Rozdział 3. System wsparcia zawodowego w Polsce. Młodzi ludzie i ich decyzje w świetle danych zastanych

Kluczowym celem niniejszego rozdziału jest poznanie instytucji oraz kontekstu ich funkcjonowania, w ramach, którego młodzi w Polsce dokonują wyborów edukacyjnych. Pozwoli to nakreślić rodzaj i jakość proponowanego wsparcia instytucjonalnego.

W rozdziale przedstawiono kontekst polski, w którym młodzi dokonują decyzji edukacyjno-zawodowych. Skoncentrowano się na dostępności do edukacji w trzech typach szkół ponadgimnazjalnych. W temacie przyszłości na rynku pracy przedstawiono zapotrzebowanie na zawody, do których przyuczają młodych wybrane szkoły ponadgimnazjalne.

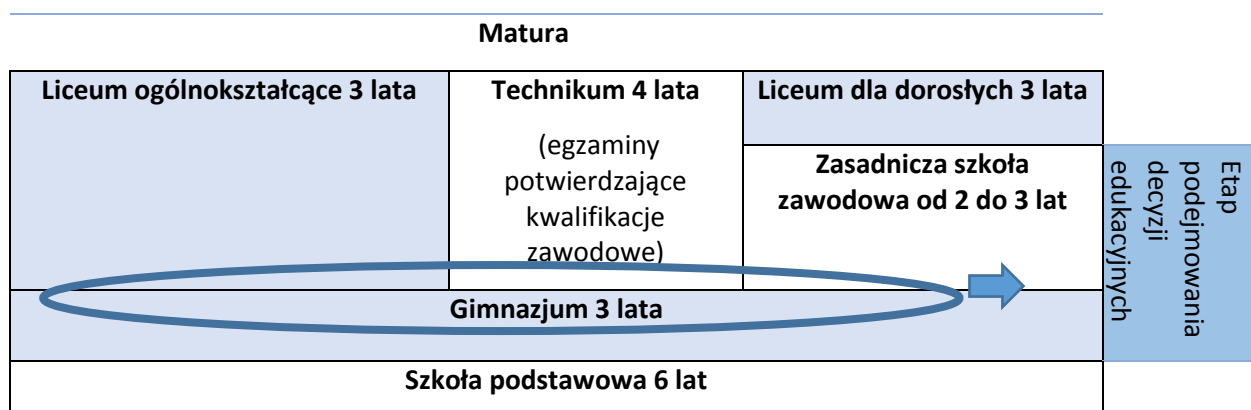
W pozostałych częściach rozdziału dokładniej opisano instytucje mające wpływ na podejmowane decyzje młodych. W odniesieniu do grona pedagogicznego, rówieśników, rodziców i szkolnych doradców zawodowych, analizowano poszczególne czynniki mające wpływ na wybór ścieżki edukacyjno-zawodowej uczniów.

3.1. Kontekst krajowy i regionalny wyborów edukacyjnych młodych w Polsce

Wsparcie edukacyjno-zawodowe jest rozumiane, jako szereg działań podejmowanych w celu udzielenia pomocy osobom decydującym się na wybór dalszych ścieżek kształcenia, jak i określających kierunek swojej przyszłości zawodowej. Powołując się na rezolucję Unii Europejskiej, Kukla (2012) tak definiuje obszary, jakie wchodzą w zakres tej pomocy: „proces udzielania pomocy w określaniu przyczyn trudności w nauce, jak i ocenę zdolności i preferencji zawodowych, w celu określenia i wyboru profilu kształcenia, podejmowania decyzji zawodowych, doskonalenia umiejętności niezbędnych do sprawnego poruszania się na rynku pracy” (Kukla 2012: 19). Przywołana definicja odnosi się do całościowego poradnictwa zawodowego w systemie edukacji.

W opisywanym systemie wsparcia znajdują się różne instytucje, zarówno te powołane formalnie (szkoła, instytucja doradcy zawodowego), jak i te nieformalne, które pojawiają się na różnych etapach procesów socjalizacji młodego człowieka (rodzina, grupa rówieśnicza).

Edukacja i jej system może być rozpatrywana w całości lub w odniesieniu do etapów, przez jakie przechodzi człowiek w swoim życiu. W przedmiotowej pracy szczególnie istotny jest etap wyboru szkoły ponadgimnazjalnej. Rysunek 4 przedstawia uproszczony schemat wyboru ścieżki edukacji po ukończonym gimnazjum dla młodych w wieku 16 lat. W schemacie nie uwzględniono innych ścieżek edukacji dostępnych dla osób dorosłych, które kontynuują naukę w szkołach ponadgimnazjalnych, czyli osób pełnoletnich. Schemat został ograniczony do etapu egzaminu maturalnego. Zaznaczono również etap wyboru szkoły ponadgimnazjalnej, który jest szczególnie ważny w kontekście analizowanych decyzji edukacyjnych młodych.

Rys.4. Uproszczony schemat wyboru ścieżki edukacji po gimnazjum dla osób młodych (wiek 16 lat) z zaznaczeniem badanego okresu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu Gumtree (Pokojska, Włoch 2016) „Absolwentki z fachem w ręku”.

Kontekstem dokonywanego wyboru będzie między innymi dostępność placówek zajmujących się edukacją młodych (średnie szkoły techniczne, zasadnicze szkoły zawodowe i licea ogólnokształcące). Wybrane dane do analizy obejmują lata 2012-2016. W tym przedziale czasowym, decyzje o wyborze szkoły podejmowali uczniowie objęci badaniem ilościowym wykonanym w ramach pracy. W przedstawionych w tabeli 1 danych nie zostały uwzględnione informacje odnoszące się do: specjalnych szkół przysposabiających do pracy, uzupełniających liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników uzupełniających oraz wszystkich szkół specjalnych zawodowych technicznych i ogólnokształcących. Dane te zostały pominięte w związku z zachodzącymi w przedstawionym okresie zmianami w organizacji systemu edukacji. Do niektórych typów szkół takich jak np. uzupełniające technika, badana grupa nie miała równego dostępu, gdyż od 2012 roku szkoły te nie przyjmowały nowych uczniów w związku z wygaszaniem tego typu szkół².

² Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 205, poz. 1206).

Tabela 1.

Liczba zasadniczych szkół zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących dla młodzieży (bez specjalnych) w Polsce

Liczba zasadniczych szkół zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących dla młodzieży (bez specjalnych) w Polsce								
Wyszczególnienie	Lata							
	2012/2013		2013/2014		2014/2015		2015/2016	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Ogółem	5649	100	5549	100	5471	100	5348	100
Zasadnicze szkoły zawodowe	1378	24	1334	24	1332	24	1309	24
Technika	1978	35	1965	35	1928	35	1876	35
Licea Ogólnokształcące	2293	41	2250	41	2211	41	2163	41

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS, "Oświata i Wychowanie" 2012/2013, 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016.

W okresie podejmowania decyzji przez badanych ogólna liczba szkół ponadgimnazjalnych dla młodzieży zmniejszyła się o 301. Największy ubytek szkół dotyczy liceów ogólnokształcących ($n=130$), a najmniejszy zasadniczych szkół zawodowych ($n=69$). W odniesieniu do województw (Tabela 2), w których uczą się ankietowani, najwięcej zasadniczych szkół zawodowych zamknięto w województwie kujawsko-pomorskim ($n=10$), a najmniej w województwach dolnośląskim i mazowieckim, po 2 szkoły zawodowe w każdym. Największą liczbę liceów ogólnokształcących zlikwidowanych w tym okresie w województwach mazowieckim ($n=10$), łódzkim ($n=9$) i dolnośląskim ($n=7$). Procentowy rozkład udziału poszczególnych typów szkół w ogólnej liczbie szkół ponadgimnazjalnych w Polsce (z wyłączeniem szkół specjalnych), w analizowanym okresie pozostaje bez zmian.

Tabela 2.

Liczba zasadniczych szkół zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących dla młodzieży (bez specjalnych) w Polsce z wyszczególnieniem województw, w których przeprowadzono badania ilościowe

Województwo	Lata											
	2012			2013			2014			2015		
	Zasadnicza szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Zasadnicza szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Zasadnicza szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące	Zasadnicza szkoła zawodowa	Technikum	Liceum Ogólnokształcące
dolnośląskie	94	176	146	96	166	141	94	160	142	92	135	139
kujawsko pomorskie	102	225	121	96	215	121	95	190	121	92	143	117
łódzkie	85	178	161	81	171	154	81	161	153	77	124	152
mazowieckie	140	329	359	140	312	361	142	298	359	138	233	349

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Jedną z przyczyn ogólnego spadku liczby szkół, jest zmniejszająca się liczba ludności, szczególnie w wieku przedprodukcyjnym³. Według GUS we wszystkich analizowanych województwach poza mazowieckim rejestruje się ubytek, w przyroście ludności w wieku przedprodukcyjnym (GUS 2016).

Obserwowana sytuacja w poszczególnych województwach, jest wynikiem kalkulacji samorządów odpowiedzialnych za finansowanie oświaty. Jak wykazała kontrola NIK z 2013, decyzje o likwidacji szkół były podyktowane analizą wydatków na edukację oraz wspomnianą już wcześniej zmniejszającą się liczbą uczniów (NIK 2013).

Mniejszy spadek liczby szkół zawodowych, może być związany z działaniami promocyjnymi Państwa i próbami zmiany prestiżu szkół zawodowych „Kampania Społeczna Szkoła zawodowa szkołą pozytywnego wyboru”, (KOWEziU 2010-2013), „Kampania Szacunek dla Zawodowców” (Miasto Poznań 2015-2016). Hasła „szkoła dobrego wyboru” „zawodówki wracają do łask” w oczach przyszłych uczniów i rodziców mogły wpłynąć na zmianę obrazu nauki w szkołach zawodowych. Potwierdzenia zmiany odbioru społecznego osób wykonujących zawody wykwalifikowane, mogą mieć wpływ na same decyzje młodych. Jak pokazują raporty CBOS (1998, 2008, 2012) znacznie zwiększa się w Polsce stopień poważania dla zawodów prostych wymagający wykwalifikowania. Taka sytuacja, może być zakwalifikowana do bodźców, o jakich pisze Bourdieu i które mogą zmienić praktyki młodych na polu edukacji (Bourdieu, Wacquant 2001).

Istotnym elementem kontekstu w zakresie podejmowanych decyzji edukacyjno-zawodowych jest sytuacja na rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem zawodów deficytowych i nadwyżkowych. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, w ramach realizacji polityki rynku pracy, publikuje Informacje Sygnalne (IS) na temat zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych w danym roku. Do 2015 roku dane pochodziły z informacji przesyłanych przez poszczególne urzędy pracy. Zawężało, więc to bazę do liczby osób rejestrujących się i wyrejestrowujących oraz do ofert pracy zgłaszanych przez pracodawców do urzędów. W 2015 roku informacja ta została poszerzona o dane pochodzące z badania uzupełniającego, przeprowadzonego przez urzędy pracy, „barometru zawodów”. Założono, że przeprowadzone w ramach tego badania wywiady jakościowe oraz analiza ogłoszeń publikowanych poza urzędem pracy w dokładniej zobrazuje tematykę nadwyżek i deficytów określonych grup zawodowych (WUP Kraków 2016). W związku z tym, na potrzeby tej pracy, do przedstawienia sytuacji na rynku wybrano dane pochodzące z IS, zrealizowanej w II półroczu 2016 roku (MRPiPS 2016).

Przedstawione kategorie ograniczono do zawodów maksymalnie deficytowych, deficytowych, nadwyżkowych i maksymalnie nadwyżkowych. W kontekście wyborów edukacyjnych młodych, zawody należące do tych czterech kategorii będą prognozowały szanse i ograniczenia, jakie stwarza obecny rynek pracy w Polsce. Jednocześnie do analizy wybrano zawody, których wykonywanie leży w zasięgu możliwości absolwentów szkół zawodowych i technicznych, ze względu na uprawnienia i kwalifikacje. Według IS z II półrocza 2016r. w Polsce nie odnotowano zawodów z grup elementarnych, które można zakwalifikować do maksymalnie deficytowych. W klasyfikacji zawodów deficytowych wykazano 38 zawodów, z czego 12 można powiązać z wykształceniem technicznym i

³Wiek, w którym ludność nie osiągnęła jeszcze zdolności do pracy, tj. grupa wieku 0 - 17 lat. Definicja GUS.

zawodowym oraz poziomem doświadczenia odpowiadającym absolwentom tego typu szkół. Z pośród 18 zawodów sklasyfikowanych, jako nadwyżkowe, 15 odpowiada kierunkom kształcenia zawodowego i technicznego (Tab. 3). Jednym zawodem zakwalifikowany do kategorii maksymalnie nadwyżkowej byli funkcjonariusze służb specjalnych.

Tabela 3.

Zawody deficytowe i nadwyżkowe wg grup elementarnych barometru zawodów (II połowa 2016 r.)

Deficyt	Nadwyżka
Nazwa grupy elementarnej	
Pracownicy <i>call center</i>	Klasyfikatorzy żywności i pokrewni
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy gdzie indziej niesklasyfikowani	Pracownicy usług domowych
Kierowcy,	Robotnicy leśni i pokrewni
Technicy sieci internetowych	Fryzjerzy
Operatorzy maszyn do szycia	Sadownicy
Magazynierzy i pokrewni	Ogrodnicy
Przedstawiciele handlowi	Robotnicy wykonujący prace proste w budownictwie drogowym, wodnym i pokrewni
Operatorzy maszyn do produkcji wyrobów sztucznych	Monterzy budownictwa wodnego
Technicy archiwiści i pokrewni	Pracownicy bibliotek, galerii, muzeów, informacji naukowej i pokrewni
Pracownicy sprzedaży i pokrewni gdzie indziej niesklasyfikowani	Robotnicy budowy dróg
Operatorzy maszyn do prania	Robotnicy wykonujące prace proste przy uprawie roślin i hodowli zwierząt
Operatorzy wózków widłowych	Archiwiści i muzealnicy
Robotnicy robót stanu surowego i pokrewni gdzie indziej niesklasyfikowani	Hodowcy zwierząt gospodarskich i domowych
	Hodowcy drobiu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji sygnałnej na temat zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych w II półroczu 2016r, MRPIPS.

Informacje do badania „Barometru zawodów”, będące częścią IS, są zbierane i analizowane już na poziomie poszczególnych powiatów w Polsce. Do badania została stworzona klasyfikacja zawodów, która opisuje i nazywa zawody w formie używanej przez pracodawców i pracowników. Uwzględniając specyfikę regionalną, niektóre zawody niewystępujące na danym obszarze, nie pojawiają się również w wynikach analiz. Dane pochodzące z badań „Barometru zawodów” są więc właściwe do przedstawienia sytuacji na rynku pracy z uwzględnieniem poszczególnych regionów (WUP Kraków 2016).

Sam dostęp do ofert pracy, nie gwarantuje, podjęcia jej przez osobę posiadającą odpowiednie kompetencje.

Kolejnym elementem obrazującym możliwości i ograniczenia, jakie daje młodym polski rynek pracy, są oferowane zarobki. Dane przedstawione w tabeli 4, obrazują średnie wynagrodzenie, jakie otrzymywali absolwenci szkół zawodowych, technicznych i

ogólnokształcących w latach 2010-2014 (BKL 2012-2014). Wybór tych danych jest podyktowany, możliwością przedstawienia wielkości uśrednionych dla całej Polski, pozyskanych w oparciu o deklaratywne informacje umieszczane przez respondentów i przedstawione w bazie danych BKL. Deklaratywność, zwiększa prawdopodobieństwo, że osoby, których stosunek pracy nie był uregulowany prawnie, również przekazały informacje o realnych zarobkach. Ponad to dane z tego okresu, są informacjami na podstawie, których, młodzi przed podjęciem decyzji mogli zweryfikować swoje oczekiwania finansowe.

Tabela 4.

Średnie wynagrodzenie w odniesieniu do wykształcenia w Polsce w latach 2010-2014 (BKL)

Średnie wynagrodzenie w odniesieniu do wykształcenia w Polsce (PLN)		
Zasadnicza szkoła zawodowa	Liceum ogólnokształcące	Technikum
1700,65	1617,56	1892,34

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BKL 2010-2014.

Jak wynika z danych, średnie wynagrodzenia absolwentów szkół utrzymują się na podobnym poziomie i nie przekracza kwoty 2000PLN. Kwoty te są niewiele wyższe od minimalnego wynagrodzenia w Polsce, które od roku 2010 wzrosło z 1317PLN do 1680PLN w 2014r. Podane średnie wynagrodzenie, w stosunku do przeciętnego miesięcznego wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw bez wypłaty nagród z zysków, jest średnio o połowę niższe. Według komunikatów publikowanych przez GUS, przeciętne miesięczne wynagrodzenie wynosiło w 2010 r 3430,73PLN w stopniowo wzrastało do kwoty 4004,29PLN w 2014r.

Poza kontekstem krajowym i regionalnym, istotne w aspekcie podejmowania decyzji edukacyjnych przez młodych są instytucje lokalne. Biorą one udział pośrednio lub bezpośrednio w tym procesie oraz mogą być wsparciem dla uczniów w przechodzeniu na następnym poziomie nauki. Są nimi nauczyciele, doradcy zawodowi, znajomi i rodzice.

Nauczyciele

Grono pedagogiczne, czyli doradcy zawodowi, pedagodzy, psychologowie szkolni, wychowawcy, wśród wielu wykonywanych zadań mają także wspierać ucznia w podejmowaniu decyzji edukacyjnych poprzez dostarczanie odpowiedniej wiedzy, wypracowywanie postaw, a także kształtowanie umiejętności niezbędnych na tym etapie. Jak pisze Kamieniecka (2015: 26) w raporcie z badań „Nauczyciele, w ocenie uczniów, mogą być dobrym źródłem informacji” o uczniu i jego predyspozycjach oraz o rynku pracy, co jest istotne w kontekście wsparcia w wyborze szkoły ponadgimnazjalnej. Nauczyciele mają do tego odpowiednią przestrzeń uwzględnioną w programie nauczania. W podstawie programowej przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” funkcjonuje cały dział przeznaczony na analizę człowieka na rynku pracy. Jednak jak wynika z badań przedstawionych przez autorkę, ten temat (wzbogacający młodych ludzi o elementy wiedzy na temat rynku pracy) jest realizowany pobieżnie, bez większego nacisku. Nauczyciele biorący udział w badaniach argumentowali swoją postawę brakiem wiedzy na temat możliwości, jakie daje rynek pracy oraz uznaniem tematów zarobkowania i bezrobocia za tematy trudne i drażliwe dla uczniów będących w

trudnej sytuacji rodzinnej. Jednocześnie raport ukazuje inne postawy nauczycieli, którzy poszukują ciekawych rozwiązań i wpływają swoją pracą na uczniów (Kamieniecka 2015).

Kolejnym przykładem przestrzeni, jaką mają nauczyciele do wykorzystania, są godziny wychowawcze. Jednak z powodu braku czasu podczas tych zajęć omawiane są sprawy bieżące i nie ma przestrzeni na porozmawianie o przyszłości. Rola wychowawcy, w tym tak ważnym procesie, w oczach uczniów ogranicza się do postrzegania swoich wychowanków w kategoriach wyników w nauce. Nie posiadają oni wiedzy i umiejętności będących pomocnymi w samym procesie decyzyjnym. Podsumowując ten wątek pewna część nauczycieli nie wykorzystuje nabytej przez lata wiedzy o uczniu, aby pomóc w wyborze dobrego dla nich kierunku edukacji (Kamieniecka 2015).

W streszczeniu badania zleconego przez Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy w Łodzi (RORP Łódź 2013), można zauważyć, że w pierwszej trójce instytucji, w których uczniowie łódzkich szkół poszukiwaliby informacji pomocnych w rozwianiu wątpliwości, co do wyborów edukacyjnych, nie pojawił się nikt z grona pedagogicznego. Ponad 80% uczniów biorących udział w badaniu nie szukałaby pomocy u nauczycieli, wychowawców czy pedagogów. Odwołując się do wcześniejszych wyborów edukacyjnych, czyli na poziomie gimnazjum, aż 90% z nich deklaruje, że wpływu na te wybory nie mieli nauczyciele/wychowawcy. Jak dalej czytamy w raporcie, porady osób zaliczanych do grona pedagogicznego wpłynęły na decyzje podejmowane zaledwie przez 8% badanych (RORP Łódź 2013).

Uzupełnieniem tematu jest badanie prowadzone na terenie całego kraju przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej (KOWEziU 2015). Miało ono na celu poznanie trendów, preferencji uczniów oraz źródeł informacji, z których najchętniej korzystają przy wyborze szkoły ponadgimnazjalnej. Przy możliwości udzielenia dowolnej liczby odpowiedzi pracownicy sektora edukacji (nauczyciele, doradcy zawodowi, pedagodzy szkolni, pracownicy kuratorium oświaty) zostali wskazani przez zaledwie 7,4% badanych. Jednocześnie podstawowym źródłem informacji byli koledzy, znajomi uczniowie/absolwenci. Zostali oni wybrani przez 30,3% osób biorących udział w badaniu. Z tego powodu rówieśnicy/ paczka znajomych/ koledzy zostali zaklasyfikowani, jako kolejna instytucja analizowana w tej pracy (KOWEziU 2015).

Rówieśnicy/znajomi/paczki

Inne badania obejmujące tematykę znaczenia rówieśników i ich wpływu na ucznia na etapie wyborów edukacyjnych, potwierdzają przytoczone wyżej wyniki badań KOWEziU. Między innymi, autorka raportu „Decyzje edukacyjno-zawodowe uczniów szkół gimnazjalnych” przedstawia dwa główne wątki, jakie pojawiają się w wypowiedziach młodych ludzi wybierających szkołę ponadgimnazjalną. Pierwszy z nich to przywiązanie do paczki znajomych i strach, że wybierając szkołę zgodną z zainteresowaniami, stracą oni swoją grupę. Jednocześnie obawiają się, że nowa grupa nie przyjmie ich i zostaną odrzuceni. Drugi jest związany z nadzieją, jaką niesie zmiana szkoły na nawiązanie nowych znajomości i możliwość stania się członkiem jakiejś paczki (Kamieniecka 2015).

W opisywanym wcześniej badaniu przeprowadzonym na terenie województwa łódzkiego, znajomi i przyjaciele uplasowali się na trzecim miejscu z wynikiem około 50%, uzyskując mniej wskazań od rodziców o blisko połowę i zdecydowanie mniej od wskazanej

przez młodych odpowiedzi, z której wynika, że to ich własne przekonania były elementem decydującym przy wyborze szkoły (80% badanych) (RORP Łódź 2013).

Rodzina

Rodzina i jej poszczególni członkowie mogą i często biorą udział w wyborze szkoły ponadgimnazjalnej. Wpływ rodziny można rozpatrywać zarówno pod kątem wpływu sytuacji społeczno-ekonomicznej, w jakiej się znajduje, jej pozycji w strukturze społecznej, aspiracji rodziców, a także faktycznej siły wpływu (decyzyjności), jaki ma na jednostkę. Instytucja rodziny jest instytucją wielowymiarową znacznie bardziej złożoną niż instytucja szkoły. Wpływ rodziny jest tematem ważnym i wielokrotnie w perspektywie różnych okresów historycznych badanym (Białecki 1982).

Przedstawiony obraz znaczenia tej instytucji został zbudowany w odwołaniu do danych i wyników badań z ostatniego dziesięciolecia oraz ograniczony jedynie do samego procesu decyzyjnego. Nie jest oczywiste, jakie elementy funkcjonowania młodego człowieka w rodzinie są kluczowe w procesie wyboru szkoły. W tej części pracy omówione zostaną aspiracje rodziców, co do wykształcenia dzieci oraz deklarowany przez młodych poziom wpływu tej instytucji.

W raporcie z badań modułowych przeprowadzonych przez GUS (2013) autorzy zauważają, że zwiększa się poziom aspiracji rodziców w kwestii wykształcenia dzieci. Tendencję tę odnoszą do postrzegania przez rodziców dynamiki zmian, jaka ma miejsce na rynku pracy, upatrując w wykształceniu czynnik, który pomoże w przyszłości ich dzieciom. Pomimo spadku oczekiwań, co do wykształcenia wyższego, które w 2004 roku deklarowało 76,9% badanych do 74,5% w 2011 roku, oczekiwania, co do uzyskania wykształcenia na poziomie średnim deklarowało 92,1% rodziców. Rodzice nadal traktują wykształcenie, jako element wspomagający przyszłość dziecka na rynku pracy (GUS 2013).

Oczekiwania te są, również zróżnicowane w odniesieniu do miejsca zamieszkania badanych. Wyniki badań dowodzą, że największe zróżnicowanie odnosi się do wykształcenia zasadniczego zawodowego i wyższego. Rodzice zamieszkujący obszary wiejskie prawie trzykrotnie częściej w swoich aspiracjach określają wykształcenie zasadnicze zawodowe, jako oczekiwane w stosunku do swoich dzieci (GUS 2013).

Aspiracje rodziców nie muszą mieć bezpośredniego przełożenia na wybory dokonywane przez młodych. Jednak mogą, w sytuacjach braku porozumienia, co do wyboru szkoły lub miejsca nauki. To od postawy rodzica będącego opiekunem prawnym osoby nieletniej, będzie ostatecznie zależało, czy przychyli się on do wyboru dziecka, pozostawiając mu kwestię ostatecznej decyzji, czy jednak położy nacisk (będzie wpływał) na wybór jego zdaniem najbardziej odpowiedni.

Kamieniecka (2014) zwraca szczególnie uwagę na zbieżność okresu wyboru szkoły z okresem budowania przez młodych własnej autonomii i zmniejszania znaczenia rodziców w ich życiu na rzecz opisanych wcześniej grup rówieśniczych. Do tych trudności można dołożyć deklarowany przez rodziców brak wiedzy na temat tego, jak zainteresowania i predyspozycje dziecka można wkomponować w możliwości edukacyjne oferowane przez system. Badani rodzice podkreślali szacunek, co do wyborów dziecka związany z ich postawą otwartości,

przenikający się z chęcią przekazania odpowiedzialności za swoje życie oraz lękiem, jak te wybory wpłyną na przyszłą sytuację zawodową ich dzieci. Jednocześnie młodzi odbierają starania rodziny jako presję wywieraną na nich w sytuacji, w której oni nie wiedzą, co wybrać i czym w tych wyborach się kierować. W tym samym badaniu młodzi przedstawiali troskę rodziców, jako odczuwaną przez nich presję na dokonanie dobrego i mądrego wyboru (Kamieniecka 2015).

Inny obraz znaczenia rodziców w procesie decyzyjnym przedstawiają wynik badań cytowanego już raportu z badania „Świadomość wyboru zawodu wśród uczniów szkół w województwie łódzkim” (RORP Łódź 2013). Młodzi badani zadeklarowali, że pierwszą instytucją wspierającą, którą biorą pod uwagę w przypadku problemów z podjęciem decyzji są rodzice. Zostali oni wskazani przez 85,3% badanych. Na drugiej pozycji z wynikiem 83% pojawił się Internet, jako źródło wiedzy wykorzystywane w sytuacjach, w których wsparcie rodziców okazuje się niewystarczające (RORP Łódź 2013).

Zupełnie inaczej wypadła rodzina w badaniach KOWEziU (2015). Jedynie około 10% badanych wskazało tę instytucję, jako źródło informacji i niewiele ponad 2% młodych zadeklarowało, że tradycja rodzinna lub presja rodziny były czynnikiem decydującym o wyborze szkoły. Jednak w tych samych badaniach 1/3 młodych przyznała, że decyzję podejmowała wspólnie z rodzicami (KOWEziU 2015).

Jak widać, młodzi poszukują innych źródeł powiększenia lub zmiany swojego kapitału informacyjnego. Jednak wybierane przez nich źródła lokują się nadal w najbliższym otoczeniu, jakim są koledzy i znajomi.

Doradca zawodowy

Instytucją formalną powołaną w celu udzielania wsparcia, na różnych etapach podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych, jest szkolny doradca zawodowy. Organizacja doradztwa zawodowego dla młodzieży jest powierzona Ministerstwu Edukacji Narodowej. Pracę szkolnego doradcy zawodowego reguluje wiele przepisów prawnych. Tym kluczowym w kontekście wyborów edukacyjnych jest „Rozporządzenie z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach w każdej szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej”. Regulacje prawne wynikające z rozporządzenia miały na celu zagwarantowanie, formalnie równego dostępu do wsparcia dla wszystkich uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Zrealizowano wiele badań, oceniających formę doradztwa zawodowego i poziom świadczenia pomocy. W tej pracy stan doradztwa zawodowego realizowanego w szkołach zostanie przedstawiony jedynie, jako tło obrazujące możliwy wpływ tej instytucji na wybory młodych.

Jednym z badań przeprowadzonych w całej Polsce są opisane w Raporcie IBE „Diagnoza stanu doradztwa edukacyjno-zawodowego w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych w relacjach dyrektorów szkół i osób realizujących doradztwo” (Podwójcic 2015).

W kontekście dokonywanych wyborów szkół ponadgimnazjalnych przez młodzież, istotne jest to, czego oczekują, jakie wsparcie otrzymują i jak oceniają wpływ tego wsparcia na

podejmowane decyzje. W raporcie (Podwójcic 2015: 11-14) dokonano analizy wybranych badań przeprowadzonych w kontekście doradztwa zawodowego. Jak piszą autorzy, głównym problemem wysuwającym się na pierwszy plan jest zły stan tej instytucji. Na to składają się między innymi, formy prowadzenia zajęć, osoby je prowadzące, dostępność dla uczniów i rodziców oraz brak wytworzonej potrzeby korzystania z takich usług. Ważną zmienną w badaniu systemu doradztwa zawodowego na poziomie szkoły jest podaż na te usługi. Badacze uznali, że elementem warunkującym temat zapotrzebowania na tego typu usługi jest obecność w szkole osoby (wykwalifikowanego doradcy zawodowego), która organizuje „Wewnętrzny System Doradztwa Zawodowego (WSDZ)”. Obliczyli podaż będącą korelacją ze zmienną „doradcy etatowca”. Jak wynika z badań ponad połowa szkół w Polsce nie realizuje doradztwa zawodowego w systemie podażowym WSDZ (Podwójcic 2015).

Dopełnieniem tego obrazu są wyniki określające liczbę godzin zrealizowanego doradztwa zawodowego w ciągu roku w przeliczeniu na klasę. W ¼ szkół gimnazjalnych na doradztwo zawodowe przeznaczono średnio 4,6 godziny rocznie. Podkreślenia warty jest fakt, że wyniki te wskazują, najwięcej zrealizowanych tego typu usług właśnie na poziomie szkoły gimnazjalnej (Podwójcic 2015).

Dodatkowo w części badania poświęconej osobom świadczącym dla szkół tę usługę, ponad 1/3 z nich nie posiadała podstawowych kursów, szkoleń, które dałyby przygotowanie do pełnienia tej funkcji. Z zaznaczeniem, w badaniu kursy i szkolenia były najniżej usytuowanym uprawnieniem do prowadzenia takich zajęć.

Istotna też z punktu widzenia pytań badawczych tej pracy, jest forma prowadzenia zajęć. Badania te wykazały, że doradztwo zawodowe, bez względu na to czy szkoła realizuje WSDZ czy nie, najczęściej jest organizowane na godzinach wychowawczych oraz poprzez uczestnictwo w targach pracy. Jednocześnie 6,9% szkół deklaruje, że ze spotkań indywidualnych z doradcą skorzystali wszyscy uczniowie a w odniesieniu do formy grupowej takie zapewnienia składa 34,6% szkół (Podwójcic 2015: 66-75).

Zróżnicowanie tematyki prowadzonych zajęć przez doradców, było uzależnione od formy zatrudnienia. Etatowy doradca najczęściej prowadził zajęcia indywidualne i grupowe odnoszące się do planowania dalszego kształcenia, planowania kariery zawodowej oraz rozpoznawania mocnych i słabych stron uczniów. U osób pełniących funkcję doradcy w szkole najbardziej popularnymi tematami były mocne i słabe strony, informacje o świecie zawodów, planowanie dalszego kształcenia. We wszystkich grupach, również bez względu na formę zajęć, najmniej uwagi poświęcano tematyce zakładania własnej działalności (Podwójcic 2015: 81-83).

Istotnymi odbiorcami wsparcia doradczego, są rodzice uczniów. Jak wynika z deklaracji, aż 89% doradców zawodowych na poziomie gimnazjum, rodzice są informowani i wprowadzani w tematykę doradztwa zawodowego i wsparcia, na jakie mogą w związku z tym liczyć. Ważny jest fakt, wykazany w badaniach, że zazwyczaj te informacje są przekazywane im przez wychowawców podczas indywidualnych spotkań 76,0% a tylko 58,9% podczas spotkania z doradcą zawodowym. Badacze podkreślają, że nie został określony poziom fachowości ani kontekst spotkań z wychowawcą (Podwójcic 2015: 90-92).

Biorąc to wszystko pod uwagę, już na tym etapie można wnioskować, że zagwarantowana prawnie, na polu edukacji, dostępność do wsparcia doradczego, w obecnej formie, nie jest w stanie skutecznie zwiększać kapitału informacyjnego młodych. Czyli jak zakłada teoria praktyk, swoje wybory opierają nieświadomie na informacjach, przekonaniach i postawach zapisanych na matrycy habitusu. Taki obraz sytuacji jest kontekstem i poniekąd wyjaśnieniem, ocenianego przez młodych, niskiego poziomu wsparcia, jaki otrzymują w polu edukacji w trakcie dokonywania wyborów.

Korzystanie z doradztwa zawodowego przez młodych ludzi, poza uwarunkowaniami instytucjonalnymi, może nasię wiązać z barierami. W badaniach Kamienieckiej (2014), uczniowie określają korzystanie z doradztwa zawodowego, jako poświadczenie swojej nieudolności. Wręcz kategoryzują innych biorących udział w takich spotkaniach, jako osoby nieporadne. Wykazują również niski poziom zaufania wobec osoby doradcy i udzielanych przez niego porad (Kamieniecka 2014: 31-33).

Autorka zwraca też uwagę na nakreślone podczas badania typy postaw uczniów wobec doradztwa zawodowego. Najogólniej mówiąc, dzieli uczniów na tych, których cechuje postawa aktywna i na tych, którzy przejawiają nastawienie pasywne do proponowanej pomocy. Istnieje tu pewnego rodzaju paradoks, wynikający z deklaracji uczniów podtrzymujących potrzebę otrzymywania wsparcia z jednoczesnym nie korzystaniem z oferty proponowanej przez doradcę (Kamieniecka 2014: 41).

Badania zrealizowane przez Regionalne Obserwatorium rynku pracy w Łodzi (2013) wykazały, że ponad 2/3 uczniów, kształcących się w tamtym rejonie, zwróciłaby się do doradcy zawodowego o pomoc w podjęciu decyzji edukacyjnej. Jednocześnie ponad 90% badanych deklaruje, że doradcy zawodowi nie mieli wpływu na podjęcie decyzji o wyborze szkoły ponadgimnazjalnej. Wskazuje to na świadomość, jakiego wsparcia mogą oczekiwać uczniowie od doradcy zawodowego. Nie korzystanie z tej pomocy, może wiązać się z brakiem, wykazany również w tym badaniu, możliwości odbycia takiego spotkania (RORP Łódź 2013: 3-5).

Na koniec wyniki badania ankietowego realizowanego przez KOWEziU, w którym młodzi w pojedynczych wskazaniach, zdegradowali rolę doradcy zawodowego, jako źródło informacji o wybieranych szkołach. Zaledwie 2,3% uczniów wskazało tą instytucję, jako istotne źródło wpływające na ich wiedzę o szkołach i rynku pracy (KOWEziU 2015)

3.2. Podsumowanie

Przedstawiając kontekst krajowy i lokalny, w jakim młodzi dokonują wyborów, ograniczono się do elementów związanych bezpośrednio z informacjami, szczególnie istotnymi z punktu widzenia wyboru szkoły ponadgimnazjalnej. Dostępność do wybranej przez młodych formy edukacji, atrakcyjność zaproponowanych kierunków kształcenia, oddalenie od miejsca zamieszkania i zmiana nastawienia społecznego do edukacji w szkołach zawodowych i technicznych, są bodźcami często determinującymi praktyki młodych. Istotne są też ich oczekiwania, z jakimi planują swoją przyszłość zawodową. Liczba i atrakcyjność finansowa ofert pracy zarówno w skali całego kraju, jak i w regionach zamieszkania uczniów, pokazuje, jakie szanse i zagrożenia dostrzegają na polu rynku pracy. Sam proces podejmowania decyzji, uczniowie uznają za trudny i stresujący. Działając w otoczeniu instytucji formalnych i

nieformalnych, w różnym stopniu korzystają z ich pomocy. W działaniach młodych nie odnaleziono jednego schematu, czerpania wsparcia z otoczenia. Jednak na pierwszy plan we wszystkich badaniach wysuwa się instytucja rodziny, która jest ściśle związana z etapem socjalizacji pierwotnej. Wsparcie ze strony bliskich przybiera różne formy. Jak przedstawiono w analizach, nie zawsze są oni źródłem informacji, jakich poszukują młodzi podczas podejmowania decyzji o wyborze szkoły. Niestety tym źródłem najczęściej nie jest też szkolny doradca zawodowy. Można doszukiwać się przyczyn w nieudolności funkcjonowania systemu doradztwa na poziomie edukacji. Jednak wykwalifikowane i kompetentne wsparcie, jakie powinno płynąć z założenia od doradcy nie jest postrzegane w ten sposób przez uczniów. Podobnie wygląda sytuacja współpracy na poziomie uczeń-doradca-rodzic, pomimo deklarowanych przez doradców ukierunkowanych działań, rodzice biorący udział w analizowanych badaniach, nie mają poczucia wsparcia w procesie wyboru szkoły dla swoich dzieci. Z drugiej części analizy danych zastanych, można wnioskować, że założenia Bourdieu o niewielkich szansach zmiany habitusu na poziomie socjalizacji wtórnej są uzasadnione. Nie służy temu na pewno, obecnie funkcjonujący system doradztwa zawodowego, który mógłby wpływać na zmianę wielkości kapitału społecznego i kulturowego.

Rozdział 4. Wybory edukacyjne, doradztwo zawodowe, wiedza o rynku pracy uczniów szkół zawodowych i technicznych w świetle badań audytoryjnych Gumtree i Młodzi w Centrum Lab Uniwersytetu SWPS

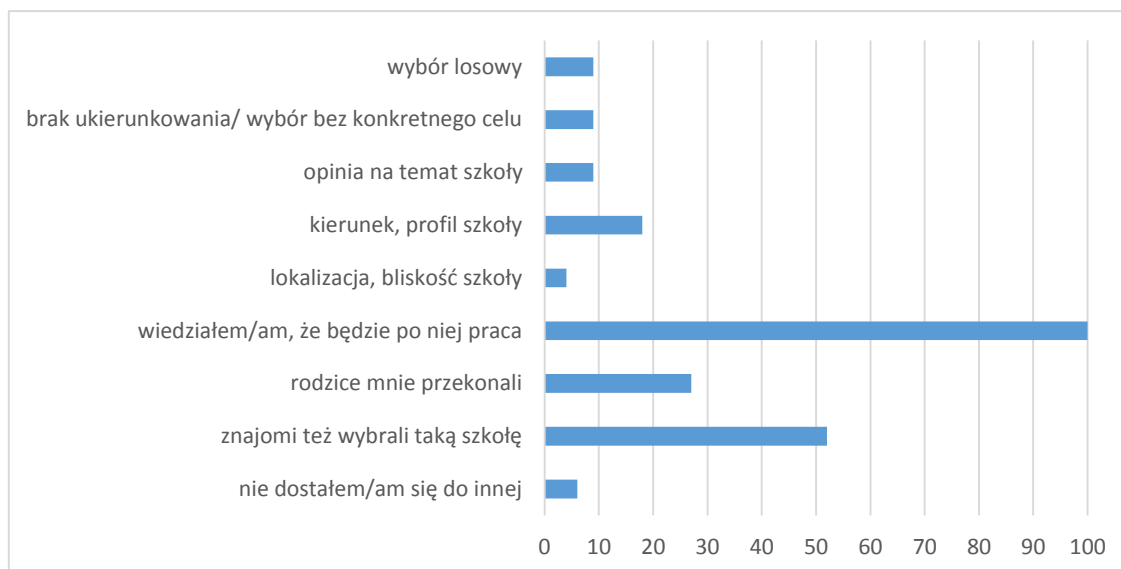
Celem rozdziału jest przedstawienie wyników, analiz i wniosków z przeprowadzonego badania audytoryjnego pośród uczniów szkół zawodowych i technicznych w Polsce. Analizy dokonano w trzech obszarach badania obejmujących: wybory edukacyjne młodych, doradztwo zawodowe oraz znajomość rynku pracy. Wybrane obszary są kluczowe z punktu widzenia wyborów edukacyjno-zawodowych uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Przedstawione wnioski zawierają również uzasadnienie do przeprowadzonych, na następnym etapie procesu badawczego, wywiadów pogłębionych.

4.1. Wybory edukacyjne uczniów szkół zawodowych biorących udział w badaniu

Przyglądając się powiązaniom wybranej przez badanych młodych ścieżki zawodowej z zawodami wykonywanymi przez ich rodziców, można zauważyć, wpływ kontekstu, w jakim wychowują się młodzi. Zawody wykonywane przez bliskich nie są kopiowane bezpośrednio, ale umiejscawiają się w zbliżonych obszarach, odwzorowując pozycje społeczną przypisaną temu zawodowi.

Matki badanych uczniów wykonują najczęściej zawody, zakwalifikowane do grupy zawodów i specjalizacji – 28% pracownicy usług i sprzedaży, 18% rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy oraz około 12% technicy i inny średni personel. W przypadku ojców, największą liczbę stanowią zawody związane z grupą robotników przemysłowych i rzemieślników nieco ponad 30%, następnie około 31% to rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń.

Analizując odpowiedzi dotyczące motywów wyboru szkoły i kierunku, można uznać wstępnie, że młodzi, dokonywali ich zgodnie z ideą dopasowania wykształcenia do potrzeb rynku pracy. Na tym etapie ich deklaracji, można zaobserwować dużą pewność, co do trafności wyboru zawodu i motyw, dający im po szkole konkretne miejsce na rynku pracy.

Wykres 1. Wybrane czynniki, jakimi kierowali się młodzi przy wyborze szkoły. Możliwość wyboru kilku czynników z listy.

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z dalszych analiz 41% badanych nie miała możliwości porozmawiania z osobami wykonującymi zawód, do którego się przyuczają. Spośród pozostałych 54%, które miały taką możliwość ponad 1/3 poznała zawód, do którego się przyucza podczas staży i praktyk, czyli już po dokonanych wyborze. Pozwala to na domniemanie, że ich wybór mimo racjonalnych przesłanek, mógł być oparty jedynie na ogólnym wyobrażeniu o tym, z czym wiąże się ta praca, niezwyfikowanym i nieodniesionym do rzeczywistości.

W związku z tym, kluczowym zadaniem jest umiejscowienie źródła wiedzy oraz przekonań odnoszących się do rynku pracy i zawodów oraz roli, jaką pełnić powinna praca w przyszłym życiu młodych. Zarówno na tym etapie analizy, jak i w późniejszych jej częściach, na pierwszy plan wysuwają się instytucje obecne w czasie socjalizacji pierwotnej, czyli jak twierdzi Bourdieu, mające największy wpływ na kształtowanie się habitusu. Ten nośnik kapitałów, staje się nieuświadomianym motywem dokonywanych wyborów edukacyjno-zawodowych.

Tabela 5.

Ocena roli innych osób w procesie decyzyjnym dotyczącym wyboru szkoły ponadgimnazjalnej (skala 1-10)

Doradcy młodych	Znaczenie w procesie decyzyjnym
Rodzice	6,7
Bliscy - inni niż rodzice (ciocia, wujek, starsze rodzeństwo itp.)	4,8
Rówieśnicy znajomych ze szkoły	4,7
Wychowawcy	2,8
Nauczycieli - inni niż wychowawca	2,8
Psycholog szkolny	2,7
Szkolny doradca zawodowy (lub nauczyciela pełniący taką funkcję)	2,1
Inni pozaszkolni specjaliści (psychologowie, doradcy zawodowi, pedagodzy, pośrednicy pracy, trenerzy pracy)	1,9

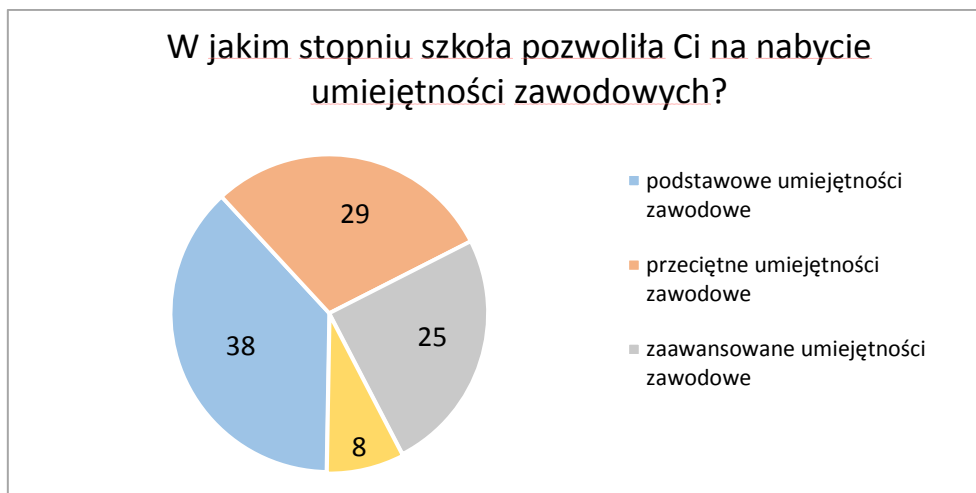
Źródło: Opracowanie własne.

Spośród instytucji funkcjonujących w otoczeniu młodych, w ich ocenie największą rolę odegrały te nieformalne. Rodzice, bliscy i rówieśnicy otrzymali średnio najwięcej punktów w zaproponowanej skali. Ponad dwa razy niższą ocenę od rodziców uzyskały osoby, których jednym z zadań zawodowych jest wspieranie uczniów w procesie decyzyjnym. Badani młodzi nie korzystali z pomocy pozaszkolnych specjalistów.

Działania młodych na polu edukacji są wspierane przez tych, których wpływ na habitus według teorii praktyk społecznych, uznaje autor za największy. Wyniki nie dają odpowiedzi, z jakim wpływem mamy do czynienia, pozostawiając szerokie pole do interpretacji. Również takiego ich rozumienia, jakim kieruje się Bourdieu, że nasze decyzje są nacechowane zawartością habitusu, który nie ulega większym zmianom na dalszych etapach socjalizacji. Wskazani, jako główni doradcy młodych – rodzice, nie muszą posiadać aktualnej i zweryfikowanej wiedzy o rynku pracy ani umiejętności jej przetwarzania. Tym powinni legitymować się powołani do tego instytucjonalnie nauczyciele i doradcy zawodowi.

Młodzi oceniając wysoko rolę rodziców w tym badaniu, nie określili, na czym ona polegała. W związku, z czym wyniki te stały się podstawą do przeprowadzenia badań jakościowych, które miały z założenia pogłębić wiedzę odnośnie roli rodziców w procesie wyboru szkoły przez młodych. Przywoływana pewność badanych uczniów, co do podjętej decyzji na etapie wyboru, nie znajduje dokładnego odzwierciedlenia w przypadku deklaracji podjęcia pracy w zawodzie wyuczonym po ukończeniu szkoły. Pomimo iż ponad połowa badanych deklaruje chęć powiązania wykształcenia z dalszą pracą, 1/3 pozostaje w obszarze braku decyzji. Bodźcem, który Bourdieu uznaje za element wyjaśniający różnorodność praktyk społecznych, przypisanych podobnym habitusom, może być, jakość świadczonych usług przez szkołę. W przypadku szkół zawodowych i technicznych miernikiem jakości może być poczucie przyuczenia do zawodu, zdobycia odpowiednich kwalifikacji i umiejętności przez ucznia. Jak pokazują wyniki, tylko 1/4 badanych uczniów ocenia umiejętności zawodowe, jakie dała im

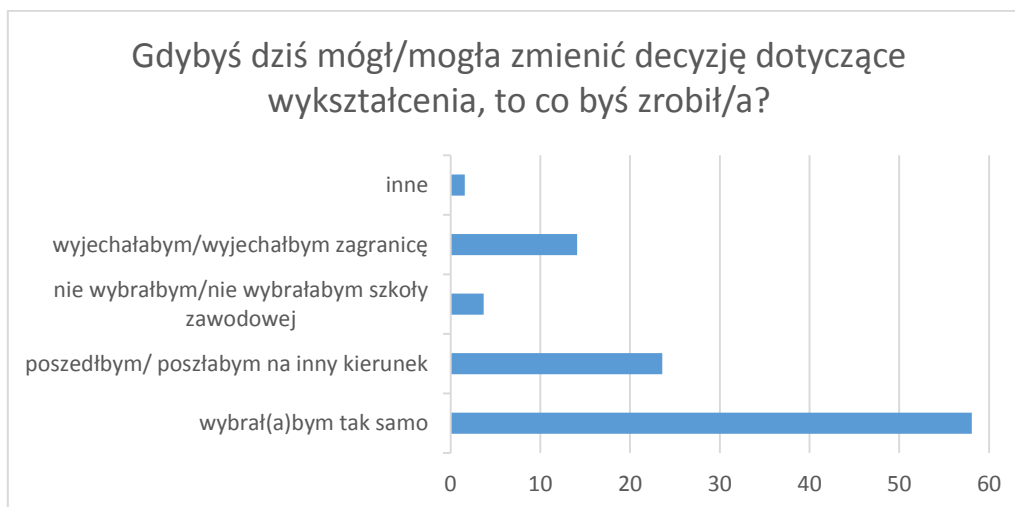
szkoła na poziomie zaawansowanym. Ponad 60% osób klasyfikuje je na poziomie podstawowych i przeciętnych.

Wykres 2. Określenie poziomu umiejętności zdobytych w szkole, N=191 (dane w %).

Źródło: Opracowanie własne.

Ostatnim elementem, analizowanym z poziomu wyboru szkoły i kierunku edukacji, jest zapytanie młodych z perspektywy czasu i zdobytej w nim wiedzy na temat zawodu oraz umiejętności, czy dziś ponownie dokonaliby takiego wyboru.

Wykres 3. Zmiana decyzji dotyczącej kształcenia N= 183 (dane w %).

Źródło: Opracowanie własne.

Ponad połowa badanych jest zadowolona ze swojego wyboru i dziś wybrałaby tak samo; 23% młodych poszłoby na inny kierunek, a prawie 4% nie wybrałoby szkoły zawodowej. W dużej części wyniki te pokrywają się z deklaracjami młodych, co do kontynuacji pracy w wyuczonym przez siebie zawodzie (Wykres 3).

4.2. Doradztwo zawodowe w opinii uczniów szkół zawodowych objętych badaniem

Działania szkolnego doradcy zawodowego na poziomie gimnazjum obejmują trzy poziomy. Na pierwszym poziomie uczniowie uzyskują wsparcie w postaci informacji dotyczących ich predyspozycji i kompetencji w odniesieniu do zawodu, jaki może wykonywać. Kolejny poziom obejmuje przekazywanie informacji dotyczących rynku pracy. Na tym poziomie uczeń odnajduje powiązanie pomiędzy edukacją a współczesnym rynkiem pracy. Poznając szanse i zagrożenia oraz realne możliwości, jakie stwarzają rynki pracy, utwierdza się we własnym wyborze lub go zmienia. Istotne są również działania związane z weryfikacją oczekiwań ucznia w kontekście informacji o wybranym zawodzie. Trzecim i ostatnim poziomem jest trening umiejętności przygotowujących ucznia do funkcjonowania na rynku pracy. Obejmuje on aspekty związane z poszukiwaniem pracy oraz utrzymaniem zatrudnienia.

Młodzi objęci badaniem, opisują głównie doradcę zawodowego, jako osobę, która pomaga, wspiera w wyborze zawodu. Do tej kategorii odnosiło się prawie 70% badanych. Kategoriami drugiego poziomu, doradcę opisuje około 10% badanych. Niecałe 4% uczniów łączy działania doradcy z rozwojem kompetencji.

Około 66% uczniów, deklaruje, że brała udział w różnych formach spotkań prowadzonych przez doradcę zawodowego. Ponad połowa badanych, spośród uczestniczących w tego typu zajęciach, wskazała warsztaty grupowe, jako formę spotkania z doradcą. Następnymi z pierwszej trójki wskazanych typów spotkań były odpowiednio: spotkania indywidualne w szkole i zajęcia grupowe organizowane poza lekcjami (Tabela 6).

Niewiele osób korzysta z takich usług świadczonych przez doradców na wolnym rynku. I tu ponownie można rozważyć wpływ wysokości kapitałów na postrzeganie i wykorzystanie możliwości, jakie są dostępne dla uczniów. Prywatne spotkania, będą się wiązały nie tylko ze statusem materialnym rodziny w kontekście konieczności odpłatności, ale też ze świadomością, że taka możliwość istnieje. Jest to efekt tego, co Bourdieu określa zawężeniem lub poszerzeniem pola widzenia szans i możliwości, wynikającym z osobistego habitusu.

Tabela 6.

Deklarowany udział uczniów w wybranych formach doradztwa zawodowego (%)

Formy spotkań, w jakich brali udział badani	%
Zajęcia grupowe w szkole	56,5
Spotkania indywidualne w szkole	17,3
Zajęcia grupowe organizowane poza lekcjami (projekty unijne, warsztaty dodatkowe)	11,5
Spotkania w Urzędzie Pracy	6,8
Spotkania indywidualne prywatne	3,7
Zajęcia grupowe organizowane przez poradnie pedagogiczno- psychologiczne	2,6
Spotkanie indywidualne w poradni pedagogiczno-psychologicznej	1,6

Źródło: opracowanie własne.

Uczniowie uczestniczący w spotkaniach, jako najbardziej preferowaną formą doradztwa zawodowego uznali spotkania osobiste. Niecałe 2% preferuje Skype, jako formę

kontakty. W propozycji inne, która wybrało nieco ponad 2% uczniów, nie padła propozycja spotkań grupowych. Prawie 10% uznaje za atrakcyjne prowadzenie poradnictwa z użyciem platformy edukacyjnej (Tabela 7).

Preferencje uczniów mogą być informacją, jaka droga dostępu do wiedzy jest dla nich najlepsza. Uwzględnienie tych oczekiwań, jest istotne z punktu widzenia zwiększania poziomu kapitału społecznego. To właśnie ta przestrzeń jest *oknem na świat* dla młodych uczniów i na etapie socjalizacji wtórnej teoretycznie może wpływać na działania oparte na faktach.

Tabela 7.

Preferowane formy spotkań z doradcą (%)

Forma spotkania	%
Spotkanie osobiste	56,0
Konsultacje z użyciem platformy edukacyjnej	9,9
Konsultacje mieszane (osobiste i wirtualne)	5,8
Inne	2,1
Skype	1,6

Źródło: opracowanie własne.

Jako najczęstszą przyczynę braku kontaktu z doradcą uczniowie wskazywali brak organizacji tego typu spotkań w szkole. Nieco ponad 10% badanych nie wiedziało/nie słyszało o innych zajęciach organizowanych z udziałem doradcy. Prawie 6% młodych ludzi nie widziało sensu uczestnictwa w spotkaniu z doradcą (Tabela 8).

Tabela 8.

Przyczyny braku spotkania z doradcą zawodowym (%)

Przyczyna	%
W mojej szkole nie były organizowane indywidualne spotkania z doradcą zawodowym	14,7
Nie wiedziałem/nie słyszałem o innych zajęciach organizowanych z udziałem doradcy zawodowym	11,0
W mojej szkole nie były organizowane zajęcia grupowe z udziałem doradcy zawodowym	8,4
Nie wiedziałem, że jest możliwość prywatnych(poza szkolnych?) spotkań z doradcą zawodowym	6,8
Nie widziałem/łam sensu w takim spotkaniu	5,8
Inne	3,1
Odradzano mi takie spotkanie	0,1

Źródło: Opracowanie własne.

Widoczny w wynikach brak dostępu badanych do wsparcia doradczego można uznać za czynnik zmniejszający ich szanse na rynku pracy. Jednak nie mamy tu jasnej odpowiedzi, czy zwiększenie liczby organizowanych spotkań wiązałoby się z umiejętnym korzystaniem z nich przez młodych. W opinii młodych uczniów doradca zawodowy jest potrzebny w szkole. Ponad 60% badanych zgodziła się z potrzebą funkcjonowania tej instytucji. Inaczej uważa 6% badanych, a ponad 1/3 uczniów nie ma zdania w tej sprawie.

Wartym zauważenia jest fakt, że 27 osób wykazujących taką potrzebę, to osoby, które nigdy nie miały zajęć z doradcą. Stanowi to 55% uczniów niekorzystających dotychczas z takiej formy wsparcia. Nawiązując do badań Kamienieckiej (2014), można domniemywać, że wpływ na rozkład odpowiedzi ma przeważająca postawa proaktywna u badanych uczniów. Do tak zakwalifikowanych, autorka zalicza zarówno tych, którzy wiedzą, co chcą i potrzebują potwierdzenia, jak i tych, którzy nie wiedzą, czego chcą, ale szukają wsparcia w trakcie poszukiwań.

Postawa i wielokrotnie już wspomniana potrzeba oraz umiejętność korzystania z pomocy, jest elementem kształtującym się głównie w fazie tworzenia habitusu. Jednak sama deklaracja potrzeby nie gwarantuje, posiadania wystarczającego kapitału społecznego czy kulturowego, umożliwiającego faktycznie skorzystanie ze wsparcia oraz odniesienie wymiernych efektów tej pomocy.

Tabela 9.

Wcześniejsze spotkania z doradcą a deklarowana potrzeba jego obecności w szkole (n)

Czy miałeś kiedykolwiek zajęcia z doradcą zawodowym?	Czy doradca zawodowy w szkole jest potrzebny?			
	tak	nie	nie wiem	Ogółem
tak	73	3	21	97
nie	55	14	24	93
nie wiem	28	0	64	92

Źródło: Opracowanie własne.

4.3. Wiedza o rynku pracy badanych uczniów szkół zawodowych

Wiedza o rynku pracy, jest kluczowa z punktu widzenia dopasowania edukacyjno-zawodowego młodych. Rozpatrywana sytuacja ogranicza się do województw, w których przeprowadzono badanie ilościowe w partnerstwie z Gumtree Polska.

W odniesieniu do województw, badani uczniowie byli przyuczani do 28 typów zawodów.

Tabela 10.

Typy przyuczanych zawodów w odniesieniu do województwa, w którym uczyli się badani

Województwa			
dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	łódzkie	mazowieckie
Przyuczany zawód			
elektronik	technik analityk	pedagog	agrobiznes
teleinformatyk	Fototechnik	ekonomista	fizjoterapia
		handlowiec	fotografia
		spedytor/logistyk	fryzjer
		technik analityk	księgowy
		technik informatyk	kucharz
		budownictwo	policjant
		sprzedawca/handlowiec	ekonomista
		mechanik samochodowy	drukarz
		architektura/geodezja	technik usług cyfrowych
			technik organizacji reklamy

Źródło: opracowanie własne.

Na poziomie kraju, w grupie zawodów nadwyżkowych, spośród przyuczanych zawodów, znajdują się fryzjerstwo, budownictwo, rolnictwo a z zawodów deficytowych technik informatyk i sprzedawca (por. Tabela 3). Analizując poszczególne województwa, w dolnośląskim i kujawsko pomorskim zawody, jakich uczą się badani nie należą do grup deficytowych i nadwyżkowych. Województwo łódzkie notuje nadwyżkę osób z wykształceniem ekonomicznym i techników mechaników. Podobnie w mazowieckim ekonomiści są w obszarze zawodów nadwyżkowych wspólnie z rolnikami i hodowcami (por. Tabela 11).

Tabela 11.

Zawody deficytowe i nadwyżkowe wg grup elementarnych barometru zawodów (II połowa 2016 r.) w podziale na województwa

województwo	Deficyt	Nadwyżka
Nazwa grupy elementarnej		
dolnośląskie	betoniarze i zbrojarze, blacharze, lakiernicy samochodowi, cieśle, stolarze, dekarze, blacharze budowlani, cukiernicy, piekarze, fryzjerzy, graficy komputerowi, hydraulicy, kierowcy, krawcy i pracownicy produkcji odzieży, kucharze, monterzy instalacji budowlanych, murarze, tynkarze,	ekonomiści, operatorzy maszyn włókienniczych, pracownicy biur podróży i organizatorzy usług turystycznych, rolnicy i hodowcy, technicy budownictwa, technicy mechanicy.

	operatorzy i mechanicy sprzętu do robót ziemnych, operatorzy obrabiarek skrawających, pracownicy produkcyjni, przedstawiciele handlowi, spawacze metodami mig/mag, spedytorzy, logistycy ślusarze	
kujawsko-pomorskie	betoniarze i zbrojarze, kosmetyczki, diagnostycy samochodowi, cieśle, stolarze, dekarze, blacharze budowlani, krawcy i pracownicy produkcji odzieży, fryzjerzy, graficy komputerowi, hydraulicy, kierowcy, lakiernicy wyrobów drewnianych i metalowych, monterzy instalacji budowlanych, murarze, piekarze, operatorzy obrabiarek skrawających, masarze i przetwórcy ryb, pielęgniarki, spawacze metodami mig/mag, spedytorzy, logistycy technicy elektrycy, robotnicy obróbki drewna i stolarze.	ekonomiści, kucharze, pracownicy administracyjni i biurowi, pracownicy biur podróży i organizatorzy usług turystycznych, rolnicy i hodowcy, sprzedawcy i kasjerzy
łódzkie	kierowcy, krawcy i pracownicy produkcji odzieży, spawacze metodami mig/mag	ekonomiści , mechanicy maszyn i urządzeń, operatorzy maszyn włókienniczych, rolnicy i hodowcy, technicy mechanicy
mazowieckie	spawacze metodami mig/mag	ekonomiści , kucharze, pracownicy administracyjni i biurowi, pracownicy fizyczni, rolnicy i hodowcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji sygnałnej na temat zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych w II półroczu 2016r, MRPIPS.

Biorąc pod uwagę wskaźnik zapotrzebowania na pracowników na poziomie kraju i województw, decyzje uczniów, wydają się być racjonalne. W badaniu nie uzyskano informacji o ewentualnych planach migracyjnych zarówno na poziomie kraju, jak i poza jego granicami. Możliwości, jakie daje, współcześnie młodym globalny rynek pracy wykraczają znacznie poza analizowany obszar. To, czy absolwenci będą dostrzegać te możliwości, i w efekcie z nich skorzystają, zdaniem Bourdieu będzie uzależnione od tego czy ich habitus powstawał w środowisku sprzyjającym socjalizacji do migracji.

Kolejnym elementem świadczącym o znajomości rynku pracy są oczekiwania finansowe uczniów po uzyskaniu wykształcenia na określonym poziomie. Na 153 uczniów 54 % oczekuje, że średnie zarobki w przyuczonym przez niego zawodzie mieszczą się w granicach 2001-3000PLN. Pośród nich największą grupą są ekonomiści (13%) i analitycy (12%). Najwyższych, zaproponowanych w badaniu, średnich zarobków (>5001) oczekują również ekonomiści. Jedna osoba szacuje średnie zarobki w swoim zawodzie na poziomie do 1000PLN (gastronomia).

Porównując oczekiwania badanych uczniów techników i szkół zawodowych z wynikami BKL (zasadnicza szkoła zawodowa - 1700,65PLN; liceum ogólnokształcące - 1617,56PLN; technikum - 1892,34PLN⁴), tylko 10% z pośród udzielonych odpowiedzi wskazało przedział, jaki zawiera realne zarobki absolwentów z wykształceniem technicznym i zawodowym. Jednym z wyjaśnień tych rozbieżności może być fakt, że część z nich nie zamierza ukończyć

⁴ Średnie wynagrodzenie w odniesieniu do wykształcenia w Polsce w latach 2010-2014 (BKL).

edukacji na poziomie szkół, do których uczęszczają. Biorąc jednak pod uwagę fakty, że prawie połowa z badanych uczniów przed wyborem zawodu nie miała możliwości zasięgnięcia informacji o zawodzie od osób go wykonujących i jak wykazują wcześniejsze analizy wielu z ich takich informacji nie uzyskało od doradcy zawodowego, rozbieżności te mogą wynikać z braku wiedzy o rynku pracy.

Istotne jest również, jak uczniowie postrzegają opłacalność różnych zawodów, włącznie z tymi, które mają wykonywać w przyszłości w odniesieniu do krajowego i międzynarodowego rynku pracy. Badani uczniowie inaczej postrzegają opłacalność poszczególnych grup zawodów w Polsce i zagranicą. W Polsce najczęściej wymienianymi zawodami były te należące do grupy specjalistów – wskazała je 38% badanych i technicy oraz średni personel (12,6%). Za granicą, również na pierwszym miejscu wskazani są specjaliści (14,7%), jednak na drugim miejscu młodzi wymieniają zawody tj. robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy. Oba te pytania, charakteryzowały się wysokim poziomem braków odpowiedzi w odniesieniu do innych pytań. W obszarze opłacalności na rynku polskim, żadnego zawodu nie wymieniło 24,6% badanych, a w odniesieniu do pracy za granicą 37,2%. Ponadto, pomimo braku doprecyzowania, jakie państwa są uznawane za granicą, około ¼ badanych jest zdania, że praca poza Polską jest opłacalna w każdym zawodzie.

Odpowiedzi na te dwa pytania, mogą być budowane na zasadzie przekonań o możliwościach, jakie daje praca poza Polską. Na przykład z nieświadomej, opartej na informacjach zinternacjonalizowanych w procesie socjalizacji pierwotnej, gloryfikacji pracy za granicą, bez względu na to, o jakim państwie mowa. Mówiąc językiem teorii praktyk społecznych, można na tym przykładzie obserwować sam habitus w działaniu, przejawiającym się nieświadomymi przesłankami.

4.4. Wnioski z badania audytoryjnego

Na początkowym etapie procesu decyzyjnego o wyborze szkoły, badani uczniowie, w większości mają przekonanie, że ich wybór zapewni im pracę w przyszłości. Mamy tu do czynienia z dwoma ważnymi informacjami. Po pierwsze, uwidacznia się pewna potrzeba zagwarantowania sobie zatrudnienia po ukończonej edukacji. Niewielki procent uczniów kierował się w wyborze przyuczanego zawodu zainteresowaniami, hobby lub umiejętnościami. Można, więc założyć, że praca w przekonaniu młodych badanych jest dobrem sama w sobie i w ich przekonaniu ważne jest, aby ją mieć po zakończonej edukacji. Tworzenie własnej narracji uzasadniającej wybór szkoły zasadniczej i technicznej, odnajdziemy również w raportach z badań „III edycji kampanii społecznej Gumtree; Aktywni +, Absolwentki z fachem w rękę” (Pokojska, Włoch 2016). Spośród różnych argumentów, badane uczennice, wymieniały stworzoną przez siebie przewagę nad uczniami liceów, w ukończeniu szkoły z konkretnym zawodem (Pokojska, Włoch 2016). Nie jest to ogólna tendencja tego pokolenia. W podsumowaniu raportu z badań „YouthSpeak 2015” (PwC 2015), przeprowadzonych wśród studentów, czytamy, że młodzi poszukują pracy, w której poczują, że ma ona sens. Przy wyborze zawodu kierują się nie tylko potrzebami rynku, ale też własnymi. Stawiają na równowagę w pracy i życiu osobistym. Tę istotną różnicę w widzeniu swojej przyszłości na rynku pracy można tłumaczyć potrzebami i przekonaniami i wartościami, jakie ukształtowały się w młodym człowieku już przed podjęciem decyzji o wyborze ścieżki edukacyjno-zawodowej. Czyli jak wskazuje Bourdieu, w określonym kontekście socjalizacji pierwotnej. Po

drugie, na następnym planie ukazuje się obraz młodych ludzi, którzy mają świadomość konieczności powiązania swojej edukacji z rynkiem pracy. Wybór pod kątem zapewnienia sobie miejsca pracy po ukończeniu szkoły jawi się jako logiczny i uzasadniony.

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja na etapie deklaracji o wykonywaniu w przyszłości wybranego przez siebie zawodu. Pomimo iż większość z ankietowanych deklaruje chęć pracy w wyuczonym zawodzie, to ponad 1/3 z nich nie wie czy będzie go wykonywać w przyszłości. Zmiana poziomu pewności, co do trafności wyboru, następuje już w trakcie nauki. Istotnymi elementami, mogącymi mieć wpływ na ta sytuację jest znajomość rynku pracy oraz wiedza na temat samego wykonywanego zawodu. Instytucją, która w swoich zadaniach ma między innymi, przekazywać aktualne informacje dotyczące sytuacji na rynku pracy, przybliżyć uczniom różne zawody oraz diagnozować ich predyspozycje do nich, jest szkolny doradca zawodowy. Szczególnie istotne wypełnianie tych zadań jest na poziomie gimnazjum, gdzie rozpoczyna się pierwszy ważny proces wyboru ścieżki edukacyjno- zawodowej.

W większości badani uczniowie uczestniczyli w spotkaniach z doradcą zawodowym. Kojarzą oni doradcę zawodowego głównie z osobą, która pomaga w wyborze zawodu. Pomoc ta stanowi zaledwie 1/3 zakresu wsparcia, jakie powinni otrzymać młodzi, aby podjąć dobrą decyzję. Niewielki procent uczniów, którzy otrzymali dodatkowo informację o rynku pracy oraz nabyli umiejętności niezbędne w procesie ustalania własnego kierunku rozwoju, podejmowali decyzję w oparciu o fakty, a nie wyobrażenia o własnej sytuacji i zawodzie, do którego chcą się przyuczać. Opisana sytuacja ukazuje, wyzwania w budowaniu kapitału informacyjnego podczas toczącej się gry w polu edukacji.

Nie można pominąć wpływu na decyzję młodych ich naturalnych doradców życiowych, zwanych również doradcami biograficznymi. Mocno zarysowana przez badanych rola rodziców, pozwala założyć duży ich wpływ na ich decyzje edukacyjno-zawodowe młodych. Same badania nie precyzują, jaką rodzice pełnili rolę, jaka była ich postawa, jaką posiadali wiedzę na temat dzieci, co wiedzieli o rynku pracy i wybranym zawodzie oraz z jakich źródeł czerpali informacje. Waga roli rodziców oraz pojawiające przytoczone pytania, wskazały obszar, który wymagał głębszej eksploracji w celu zdefiniowania istotnych elementów mogących mieć wpływ na wybory młodych. To określiło temat oraz obszar, wykonanego w dalszej części badania jakościowego.

Elementem, który również doskonale weryfikuje wyobrażenia z rzeczywistością, jest możliwość poznania, porozmawiania lub obserwowania osób, które wykonują już zawód, o którym myśli młody człowiek na etapie wyboru szkoły ponadgimnazjalnej. Pomimo iż niewiele ponad połowa z ankietowanych, miała taką możliwość, to 1/3 z nich poznała ten zawód dopiero podczas praktyk i staży, czyli na etapie przyuczania do zawodu. Nieco mniej niż połowa badanych, deklaruje, że przed podjęciem decyzji nie miała możliwości spotkania się z osobami wykonującymi wybrany przez nich zawód. Brak wcześniejszego rozeznania na rynku pracy oraz informacje o wybranym zawodzie nieoparte na pełnym obrazie tego, co się z nim wiąże, są przesłankami do wnioskowania, że pomimo deklaracji logicznego i przemyślanego wyboru zawodu, decyzja ta została podjęta pod wpływem innych czynników, być może nieświadomych. Ujawnia się to również w wiedzy o rynku pracy zagranicznym, gdzie wskazania opłacalności pracy w każdym zawodzie są podyktowane wyobrażeniem o sytuacji zawodowej osób pracujących poza Polską.

Rozdział 5. Rola rodziny w wyborach edukacyjnych młodych - perspektywa rodziców. Badanie własne

Kluczowym celem tego rozdziału jest doprecyzowanie informacji pozyskanych w opisanym wcześniej badaniu ilościowym. Nakreślona w jego wynikach znacząca rola rodziców, wymagała pogłębienia tematu i poznania obszarów nieokreślonych we wcześniejszych badaniach.

Wybór rodziców, jako respondentów-ekspertów, był podyktowany niewielką liczbą informacji o tym, jak oni widzą swoją rolę w całym procesie decyzyjnym wyboru szkoły ponadgimnazjalnym dla swoich dzieci. Rodzice w tym badaniu zostali potraktowani, jako eksperci, a ich wypowiedzi stanowią kontekst dla głównego badania tej pracy - badania w oparciu o ankietę audytoryjną w szkołach, której wyniki zostały zaprezentowane w rozdziale 4.

5.1. Proces wyboru szkoły zawodowej

Badani rodzice niejednolicie umiejscawiają czas rozpoczęcia rozmów o wyborze szkoły ponadgimnazjalnej. Najwcześniejsze z nich miały miejsce w pierwszej klasie gimnazjum a najpóźniejsze rozpoczęły się pod koniec trzeciej klasy.

Definiując swoją rolę w tym procesie, najczęściej określali ją jako wspierającą, niedecydującą i inspirującą do rozmów. Atmosfera rozmów, zdaniem badanych, była luźna, bez większego nacisku.

„A; Rozmowy przebiegały właściwie normalnie, to były takie domowe rodzinne rozmowy no trudno mi nazwać teraz...”(Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

„M: a to to generalnie różnie, przy luźnych okazjach a to przy obiedzie a to przy śniadaniu np., tak to jest najczęściej w takich codziennych obowiązkach, bo raczej nigdy, gdy się uczył do egzaminu czy był tam w pokoju u siebie, tak, to mu raczej nie przeszkadzałam, raczej tak jak gdzieś go widziałam siedzieliśmy, on przychodził do mnie to zawsze ja inicjowałam taką rozmowę.” (Monika, l. 45, sprzedawca)

Jedna z badanych poszerzyła te trzy aspekty o rolę informacyjną.

„A; ... moja rola?... Moja rola, raczej byłam taką, osobą może nienaprowadzającą, ale pokazującą różne możliwości... o tak” (Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

We wszystkich wypowiedziach badani podkreślali, że ostateczną decyzję pozostawiali dziecku.

„M: Znaczący nigdy nie dominowałam, zawsze chciałam, żeby to dziecko, żeby to był świadomy wybór żeby dziecko robiło to, co chciała a nie żeby to było wymuszone przez rodziców.” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„A; czym się kierowałam? Yyy na pewno, od tego zaczniemy, że ja nie wybrałam dziecku szkoły tylko dziecko samo wybrało szkołę yyy jakby przyszedł z taką informacją o technikum nukleonowym w otwocku, było tam kilka kierunków, zasugerował kierunek logistyczny...”(Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

Podobnie jak rodzice w badaniach Kamienieckiej (2012), respondenci wiążą moment podejmowania decyzji o wyborze szkoły ponadgimnazjalnej z momentem przejmowania odpowiedzialności za dalsze losy przez dzieci. Jednak w samym procesie wyboru, pojawiły się elementy istotne z punktu widzenia rodzica, a nie koniecznie brane przez uwagę przez dziecko. Rodzice zwracali uwagę na odległość szkoły od miejsca zamieszkania oraz formalności, jakimi mogliby być obciążeni w przypadku wyboru innej szkoły.

M;... to też było trochę jakby najbliższa szkoła, żeby on nie dojeżdżał nie wiadomo gdzie, bo on w ogóle chciał gdzieś tam, na jakimś Kasprzaka, no to gdzie.” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„M; na końcu pola, dziecko gdzie przecież ty do domu, późną noc a będziesz wracał tak?, No i faktycznie stwierdził, że ta telekomunikacja, ...” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„R; No miała znaczenie, bo się bałem, że on niechętnie będzie wstawał, że będą problemy z transportem do Warszawy...” (Robert, l. 44, mechanik)

Zwracanie uwagi przez rodziców na czynniki mogące obciążać ich dodatkowymi obowiązkami, jednocześnie ujawniają obawy związane z ograniczeniami, jakie może miało miejsce, gdy oni uczęszczali do szkół, a z jakimi już nie muszą się borykać ich dzieci. Miejsce zamieszkania zacytowanych wyżej respondentów, jest oddalone od Warszawy około 30 km i obie miejscowości są bardzo dobrze skomunikowane ze szkołami odrzuconymi przez nich z obawy o problemy związane z dojazdem (szybka kolej miejska, prywatna komunikacja autobusowa itp.). Można, więc zauważyć, że istotne zwiększenie możliwości, chociażby poprzez zmianę infrastruktury komunikacji miejskiej/prywatnej, nie zostało uwzględnione w rozpatrywaniu możliwych do wyboru szkół.

Patrząc na to przez pryzmat teorii Bourdieu, zapisany w habitusie rodziców problem z ich czasów nauki, uwidocznił się w postaci rozsądku, jakim uzasadniali brak rozpatrywania szkół oddalonych od ich miejsca zamieszkania.

Dodatkowo wypowiedzi są nacechowane elementami odnalezienia wspólnego, zadawalającego obie strony kierunku edukacji.

„R; tak do niczego niezobowiązujące, zmierzające w tym kierunku, żeby jakby odnaleźć drogę życiową i syn jakby się zastanawiał nad tym, rozmawialiśmy o jego talentach, możliwościach potrzebach, żeby znaleźć wspólną drogę, wspólny pomysł na wybór szkoły” (Robert, l. 44, mechanik)

Mocno podkreślona została chęć wyboru szkoły zgodnej z zainteresowaniami i predyspozycjami dziecka.

„I; Co brał Pan pod uwagę przy wyborze szkoły?

R; Głównie wyniki syna w nauce i jego zainteresowania.” (Robert, l. 44, mechanik)

„A; ymm, pytając syna, co by chciał robić, jakie ma marzenia, jakby, jaki jest jego wybór szkoły, poznać jego predyspozycje, potrzeby, zainteresowanie” (Ania2. L. 44, urzędniczka)

„M; Znaczy nigdy nie dominowałam, zawsze chciałam, żeby to dziecko, żeby to był świadomy wybór żeby dziecko robiło to, co chciało a nie żeby to było wymuszone przez rodziców.” (Monika, l. 45, sprzedawca)

Rodzice pozyskiwali informacje na temat zawodu, do którego miało przyuczać się dziecko. W procesie tym korzystali z różnych źródeł. W wypowiedziach pojawiły się wątki rodzinne wskazujące na to, że źródłem wiedzy byli bliscy w jakiś sposób związani z tym zawodem. Spośród dzieci, badanych rodziców, tylko jeden chłopak wybrał zawód (logistyka) niepołączony bezpośrednio z zawodem żadnego ze swoich rodziców, jednak w dalszej rozmowie, wypłynął wątek wujka, który będąc w bardzo dobrych relacjach z chłopcem, zdaniem rodziców zaszczerpił w nim pomysł na wybranie tego zawodu.

„M; Zналиśmy ten zawód bardzo dobrze, wykonuje go ojciec, wujek dziadek, maja ten zawód. Można to nazwać tradycja rodzinną” (Ania2, l. 44, urzędniczka)

„R; Sam ukończyłem taką szkołę i mogłem przekazać synowi, z czym to się je” (Robert, l. 44, mechanik)

„ A; yy nie wiem, tak mi się wydaje, że może to przez Arka (wujek), syn zainteresował się samochodami i transportem, i myślę, że widzi, że może zarobić pieniądze w tym...

... a ja, troszkę też na ten temat poczytałam, przeanalizowałam też możliwości, porozmawiałam z Mateuszem...” (Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

W wypowiedziach nie pojawiły się, żadne instytucje formalne, mogące być wiarygodnym źródłem informacji, jakich rodzice poszukiwali. Trudności, na jakie wskazywali, były określane w kontekście braku lub niewielkiego wsparcia, jakie dawała im szkoła. Są oni grupą potwierdzającą wyniki badań przeprowadzonych przez Kamieniecką (2014) wskazujących na brak informacji kierowanych do rodziców lub jej nieskuteczną formę.

Zarówno próba, na jakiej realizowała badania Kamieniecka jak i próba dobrana do tego badania nie są reprezentatywne, pokazują jednak przestrzeń, jaka pozostaje nieskonfrontowana. Jest to przepaść pomiędzy deklaracjami doradców o kierowanych informacjach do rodziców (Podwójcic 2015), a faktycznym postrzeganiem tych działań, jako wspierających.

Podobnie jak w przypadku młodych, tak w grupie rodziców warto zastanowić się, czy sama umiejętność, potrzeba i wiedza o możliwościach korzystania z takiej pomocy została ukształtowana na poziomie ich socjalizacji pierwotnej. Pisząc językiem teorii praktyk społecznych, czy ich kapitał społeczny i kulturowy, były na poziomie, który wyzwoliłby w nich taką potrzebę i umożliwił działania nastawione na dążenie do jej zaspokojenia na polu edukacji.

„M; nie, nie miałam nigdy go nie widziałam nawet nie wiem czy byłaby taka możliwość, podejrzewam, że gdybym chciała się spotkać to na pewno byłaby taka możliwość” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„A; w szkole był doradca, natomiast po tych spotkaniach z doradcą zawodowym, my, jako rodzice nie otrzymaliśmy żadnej informacji zwrotnej na zebraniach, żadnej, żadnej. Syn też nie przyszedł z żadną informacją yyy, która by mu pomogła...” (Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

„R; Nauczyciele nie rozmawiali z nami o tym, podobno dzieci spotykały się z absolwentami szkół średnich, ale my nie otrzymaliśmy żadnych informacji” (Robert, l. 44, mechanik)

W kontekście podejmowanych decyzji, badani rodzice zachowali wszystkie elementy, jakie są potrzebne do skutecznego niesienia wsparcia w tym okresie. Na swoim poziomie

umiejętności dokonywali diagnozy predyspozycji, zainteresowań dzieci, poszukiwali informacji o rynku pracy i o zawodzie, jaki wybrało ich dziecko. To jednak, przez jaki filtr przepuszczali te informacje, miało istotne znaczenie w ich postrzeganiu szans i zagrożeń, jakie istnieją na polu edukacji i rynku pracy. Istotny jest poziom wiedzy, jaki posiadali w trakcie podejmowania decyzji. Od tego również zależy, jakie informacje przekazywali swoim dzieciom. Źródło, które kompetentnie powinno ich wspierać w pozyskiwaniu i zweryfikowaniu danych, okazało się dla badanych rodziców niedostępne lub niebrane przez nich pod uwagę. Charakterystyczne dla wybranej próby, było wykształcenie rodziców oraz wykonywane przez nich zawody. Czterech na pięciu badanych ukończyło zasadniczą lub średnią szkołę zawodową. Zawody wybrane przez ich dzieci były związane z zawodami wykonywanymi przez rodziców lub innych członków rodziny.

5.2. Wybór szkoły oczami rodzica z perspektywy czasu

Badani rodzice czują się utwierdzeni w słuszności podjętej decyzji, co do wyboru szkoły dla swoich dzieci. Sukces upatrują w tym, że kierowali się głównie zainteresowaniami i predyspozycjami dzieci oraz że ostateczną decyzję pozwolili podjąć młodym.

M: No, ale jest naprawdę rewelacja, bo on nie ma problemów z tym chętnie chodzi do szkoły, lubi chodzić do szkoły, jest w pierwszej 5 najlepszych uczniów, w ogóle jakiś cud. To, co się działo w gimnazjum a tu.” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„A: ...muszę powiedzieć, że jestem zaskoczona, kiedy syn przychodzi ze szkoły i opowiada o czymś, o przedmiotach logistycznych o właściwie o tych przedmiotach zawodowych, które wybrał i jakby powodują jego zainteresowanie, pobudzają, dużo rozmawia o tej szkole to jest jakby, taki fakt, który mówi o tym, że ta szkoła jest, że dobrze, że ją, wybrał, bo nie chodzi do niej jakby na siłę. Nie mamy problemów z wagarami, ucieczka ze szkoły” (Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

Widzą jednocześnie szansę na lepsze, wspólne podejmowanie decyzji z dziećmi. Osadzają w tym szkołę i doradztwo zawodowe, jako źródło wiedzy odnośnie edukacji, rynku pracy i samego poznania swoich dzieci. Przyznają, że sami nie byli w stanie zwrócić uwagi na pewne elementy, istotne z punktu widzenia wyboru szkoły ponadgimnazjalnej. Ich nastawienie, na wybór zgodny z zainteresowaniami, przysłonił dwa istotne czynniki – predyspozycje dziecka oraz zapotrzebowanie na rynku pracy na pracowników w zawodzie wybranym przez dziecko.

„M...yyy, gdyby np. był w szkole ktoś, fajnie byłoby gdyby w szkole było takie spotkanie, była by znana alternatywa, no dobrze w otwocku jest taka i taka szkoła, ale co wy, czy myśleliście, co jeśli dziecko się nie dostanie, na ten kierunek, bo np. jest tu i tu, wcale nie tak odległe, bo to nie trzeba na końcu Warszawy jechać, bo tam jest taki i taki, to na pewno, od razu byśmy się kierowali na warszawę” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„R: gdyby wcześniej nam ktoś powiedział, że matematyka ma takie znaczenie w technikum mechanicznym, to byśmy nie pchali syna na siłę do tej szkoły. Dla nas nie miało wielkiego znaczenia, to znaczy dla mnie, bo dla zony pewnie tak, czy to będzie zawodówka. A tak musieliśmy zmieniać mu w połowie i dzieciak był narażony na niepotrzebny stres...” (Robert, l. 44, mechanik)

Potwierdza to założenia koncepcji Pierra Bourdieu, że sam proces wyboru zawodu wydawałoby się oparty na analizie możliwości i zagrożeń, jest dokonywany w granicach

stworzonych przez habitus. I nie pozwala dostrzec niczego innego, co w nim nie zostało zapisane. W dodatku, nieefektywne funkcjonowanie instytucji doradztwa zawodowego, zabiera możliwość uczestnictwa w grze na polu edukacji mogącej przynieść korzyści w postaci zmian na poziomie kapitału kulturowego i społecznego.

5.3. Miejsce dziecka na rynku pracy po ukończeniu szkoły zawodowej

Badani pozyskują informację z różnych źródeł, podobnie jak miało to miejsce na etapie podejmowania decyzji o wyborze szkoły. Ponownie na pierwszy plan wyłania się szkoła, tym razem już ponadgimnazjalna, pojawiają się również wyobrażenia, których respondenci nie potrafili umocować w realiach rynku.

„M; tak, tak, jest to też Samsung dodatkowo, tamta jest takim głównym patronatem, nie chce przekreślić, nie wiem czy to jest teltech czy jakiś, jakaś taka firma..

I; związana z tym

M; w której oni mają później praktyki, oni są przygotowujący do zawodu, jakby to tak, oni są takimi głównymi, właśnie ten patronat mają nad nimi...

I; i później dzieci z tego techników tam pracują?

M; tak tak tak, mają zapewnione miejsca pracy, tak nam tłumaczyła pani też na spotkaniu i też pani, i też jak składaliśmy papiery pani nam tłumaczyła, że oni jakby nie muszą się potem martwić o jakieś praktyki zawodowe, to wszystko już ci patroni ogarniają, dokładnie” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„A; logistyka chyba nie ogranicza się do jakiejś branży, wydaje mi się, że to zawód, który może w różnych miejscach wykonywać, tak ciężko mi to skonkretyzować..

I; a zagranica jest praca dla technika logistyka?

A; Tak, myślę że tak, yyy syn mówił, że koledzy, którzy dobrze znają język, jeżdżą na jakieś wymiany, i mówią, że jest tam praca i szkoła mówi to samo” (Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

Poza rodzicem, którego syn uczy się na mechanika samochodowego, w wypowiedziach dominowały domniemania z nutką nadziei, że będzie po w tym zawodzie praca. Wypowiedź ojca, jest umocowana w jego doświadczeniu i znajomości branży oraz rynku pracy. Wysoki kapitał kulturowy i społeczny ojca, umożliwi synowi już podczas nauki wejście na pole rynku pracy.

„R; nie widzę żadnych problemów, jak nie w warsztacie samochodowym to w serwisie a jak się dobrze rozkręci i nabierze doświadczenia i może będzie chciał otworzyć coś swojego to też będzie sobie sam naganiał robotę. A pracy jest dużo, proszę mi uwierzyć, mimo wykształcenia zawodowego, nigdy nie narzekałem na brak kasy☺” (Robert, l. 44, mechanik)

Znajomość rynku zagranicznego i możliwości, jakie daje młodym, jest oparta głównie na obserwacjach i domysłach rodziców. Podobnie jak młodzi respondenci badania ankietowego, rodzice, z którymi przeprowadzono wywiady, opierają się na swoich wyobrażeniach międzynarodowego rynku pracy.

„M; zagranica jakby nie, nie, nie interesowałam się tym do tej pory, nie wiem, wolałabym żeby on jednak w Polsce pracował, tak..” (Monika, l. 45, sprzedawca)

„R; ... za granicą? Nie wiem, nie interesowałem się tym nigdy.” (Robert, l. 44, mechanik)

„A; Nie wiem, ale myślę, że jakby dobrze znał język? To może tak. Na pewno są lepsze zarobki, ale nie wiem” ((Ania1, l. 42, pracownik biurowy)

5.4. Podsumowanie i wnioski z badania własnego

Podsumowując, badani rodzice, potrafią zdefiniować swoją rolę w całym procesie podejmowania decyzji o wyborze szkoły ponadgimnazjalnej swoich dzieci. Odpowiedzialność, za samą decyzję przypisują uczniom. Jednak nie oznacza to, że pozostawiają ich z tym zupełnie samych. We własnym zakresie starają się pozyskać informacje, które z ich punktu widzenia wydają się być istotne w tej sytuacji.

Na uwagę zasługuje fakt, że wszyscy respondenci, jako kluczowe uznali dopasowanie zawodu do zainteresowań i predyspozycji swoich dzieci. Jednak już powiązanie przyuczanego zawodu z rynkiem pracy, nie było uwzględniane w ich wypowiedziach. Posiadana przez nich wiedza odnośnie tego, gdzie może pracować ich dziecko, poza jednym przypadkiem, oparta była na domniemaniach i ogólnej wiedzy o rynku pracy.

W przypadku badanych system edukacji nie był źródłem wsparcia dla rodziców. Pomoc była dedykowana głównie uczniom i nie uwzględniono w niej możliwości poszerzenia o rodziców. W rezultacie, rodzice nie mogli i nie korzystali on z wiedzy i doświadczenia wykwalifikowanych doradców zawodowych, jako wiarygodnego źródła o uczniach, zawodach oraz rynku pracy.

W przypadku tych rodziców, duża rola w procesie decyzyjnym wiązała się głównie z pilotowaniem pomysłów dziecka i ewentualnie weryfikowaniem ich z rzeczywistością. Trudno też mówić o wysokim profesjonalizmie jaki przypisuje się instytucji doradztwa zawodowego w kontekście wiedzy na temat możliwych ścieżek edukacyjno- zawodowych.

Podsumowanie i wnioski

Temat pracy uwarunkowania i efekty wyboru szkoły zawodowej i technicznej przez młodych ludzi w Polsce, nakreśla opisywany w niej problem badawczy. Zagadnienia wyborów edukacyjnych młodych osób w Polsce w odniesieniu do kształcenia zawodowego są obszarem wymagającym pogłębionych badań społecznych. Wśród celów tej pracy były: (1) zbadanie uwarunkowań społecznych, kulturowych i gospodarczych młodych ludzi dokonujących wyborów edukacyjnych na przykładzie szkolnictwa zawodowego w Polsce, (2) zbadanie roli instytucji biorących udział w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych, (3) zbadanie efektu dokonywanych wyborów edukacyjnych w kontekście przyszłości zawodowej jednostki.

W pracy określono, jakie są uwarunkowania edukacji ludzi młodych w szkołach zawodowych i technicznych oraz odpowiedziano na pytanie, co oddziałuje na podjęcie decyzji o wyborze szkoły gimnazjalnej. Odpowiedzi koncentrowały się wokół uświadomionych i nieuświadomionych czynników warunkujących podejmowane decyzje. Odpowiedziano, również na pytania odnoszące się do instytucji formalnych i nieformalnych, funkcjonujących w otoczeniu młodych w momencie podejmowania przez nich decyzji. Wyodrębniono instytucje, które zostały wskazane przez badanych oraz określono ich rolę w procesie

podejmowania decyzji edukacyjnych. Ostatnie pytania badawcze, wymagały informacji odnoszących się do tego, jakie są efekty wyboru szkoły zawodowej w kontekście rynku pracy i powiązania tej sytuacji z efektami wsparcia młodych w kontekście poszerzenia ich wiedzy na temat współczesnego rynku pracy oraz panujących na nim zasad. Wskazano efekty wyborów szkoły ponadgimnazjalnej z perspektywy przyszłego funkcjonowania uczniów na rynku pracy w przyuczonym przez nich zawodzie oraz powiązano je z efektami wsparcia, jakie uzyskali na etapie szkoły gimnazjalnej.

W całym procesie badawczym udało się zbadać uwarunkowania instytucjonalne wyboru szkoły ponadgimnazjalnej w Polsce. Z analizy danych zastanych wynika, że w otoczeniu młodych podejmujących decyzje działa szereg instytucji formalnych i nieformalnych. W odniesieniu do tych formalnych, które powstały w celu wspierania uczniów w czasie wyboru dalszej ścieżki kształcenia, można założyć, i tak brzmiała jedna z hipotez postawionych w pracy, że zwiększenie ich liczby oraz działań, wpłynie na bardziej świadome podejmowanie decyzji o wyborze przyszłego zawodu. Jednak w wyniku analiz wykonanych w procesie badawczym, należy uznać tę hipotezę za niesłuszną/obaloną. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań skłaniają się raczej w kierunku zmiany, jakości świadczonych usług przez instytucje formalne, oraz zwiększenia świadomości u wybierających o korzyściach, jakie mogą płynąć z tego typu wsparcia. Bez poprawy tych dwóch komponentów, tworzenie nowych instytucji lub zwiększanie ich zakresu działalności nie przyniesie oczekiwanego efektu wyboru edukacyjnego, jakim jest dopasowanie zawodu do predyspozycji ucznia oraz konfrontacja tegoż dopasowania z realnymi możliwościami, jakie daje współczesny rynek pracy. Uznając słuszność założeń teorii Piera Bourdieu, pracę nad wytworzeniem potrzeby korzystania z pomocy instytucji wpierających, warto rozpocząć już na etapie socjalizacji pierwotnej, w czasie, gdy istnieje największe prawdopodobieństwo zapisania na trwałe pewnych przekonań w kształtującym się wówczas habitusie. Dotyczy to zarówno działań skierowanych do dzieci na etapie orientacji zawodowej jak i ich rodziców, którzy jak wykazały przeprowadzone badania ilościowe, są instytucją nieformalną, mającą największy wpływ na młodych podejmujących decyzję. Toteż, wysokość ich kapitałów kulturowych i społecznych ma wpływ na to, w co wyposażą własne dzieci.

Dalsze badania dotyczące poszukiwania odpowiedzi na pytanie, co oddziałuje na młodych podejmujących decyzję, z założoną do niego hipotezą o istnieniu innych elementów niezwiązanych z wiedzą o współczesnym rynku pracy, pozwoliły zweryfikować jednocześnie hipotezę pomocniczą zakładającą istnienie mechanizmu warunkującego wybory szkół zawodowych i technicznych przez młodych. Obie te hipotezy znalazły potwierdzenie w analizach przeprowadzonych w pracy badań. W wyniku tych analiz, można wręcz pokusić się o nazwanie tego mechanizmu - habitusem pracy zawodowców. Przejawia się on w powtarzalności i schematyczności myślenia, postrzegania rzeczywistości, wartości oraz przekonań, co do roli i miejsca pracy w życiu człowieka. Wspólnym elementem było samo postrzeganie roli edukacji, która ma w efekcie dać pracę absolwentom. Jak już wspomniano przy omawianiu wyników badania ilościowego, nie jest to typowe dla całego pokolenia, a wręcz jest to element różnicujący tę grupę młodych. Niewielu z badanych odnosiło się do zainteresowań i predyspozycji do wykonywania przyuczanego zawodu.

Patrząc na nadawanie przez uczniów pozy świadomego i zweryfikowanego wyboru, analiza danych zastanych wykazała, że ich wybory, celowały w zawody, które nie należą do deficytowych na rynku pracy. Zapotrzebowanie na pracownika o wyuczonym zawodzie, będące w normie nie gwarantuje im zatrudnienia. Oczywiście jest to jeden ze wskaźników i być może niedecydujący o ich szansach na rynku pracy. Bardziej wyraźnie zarysowała się nieznamość możliwości, jakie niesie rynek pracy w różnicy oczekiwanych wynagrodzeń przez badanych uczniów od średnich zarobków, na jakie mogą liczyć zgodnie z wynikami badania BKL.

Przekonaniem, które również pojawiło się w wynikach badań ilościowych jest założenie, że w każdym zawodzie za granicą opłaca się pracować. Podobnie w badaniu, w którym wzięli udział rodzice, większość wiedzy na temat rynku pracy można zaliczyć do tzw. zasłyszanej lub pochodzącej z niezwyfikowanych źródeł.

Ostatnią przestrzenią, wokół której gromadzono dane, to efekty wyborów edukacyjnych. Założone hipotezy nie koncentrowały się na sytuacji młodych na rynku pracy, gdyż badani nadal pozostają w systemie edukacji, ale zdefiniowanym efektem wyboru szkoły zawodowej była deklaracja kontynuacji pracy w przyuczonym zawodzie oraz możliwość spełnienia oczekiwań, co do rynku pracy. W założonej hipotezie uzależniono pozyskanie tego efektu od zwiększonej dostępności dla uczniów wiedzy na temat własnych możliwości oraz powiązania wykształcenia z uwarunkowaniami rynku pracy. W hipotezie pomocniczej założono, że system wsparcia nie dostarcza uczniom wystarczających informacji na temat współczesnego rynku pracy.

Obie założone hipotezy, w wyniku przeprowadzonych analiz zostały podtrzymane, z rekomendacją o poszerzenie ich zakresu o dostęp wsparcia również dla rodziców. Jest to szczególnie istotne, w związku z faktem, który warto powtórzyć, a mianowicie ich dużym udziałem w samym procesie decyzyjnym o wyborze szkoły przez ich dzieci. W wypowiedziach badanych rodziców, pełniących rolę ekspertów, pojawiają się założenia o możliwości zmiany decyzji, gdyby posiadali wiedzę, którą nie dysponowali podczas wyboru szkoły dla dziecka.

Badani młodzi, pomimo że, widzą sens działania instytucji wspomagających na polu edukacji, w większości uczestniczyli w takich spotkaniach wspierających w formie najmniej efektywnej, czyli grupowej. Oni też w większości deklarują chęć powiązania swojej pracy z wyuczonym zawodem. Jednocześnie ich oczekiwania, co do możliwości, jakie stwarza im współczesny rynek pracy są niepoparte wiedzą. Rolą doradcy zawodowego, jako instytucji działającej formalnie na poziomie szkoły, jest powiązanie wewnętrznej potrzeby związanej z pracą z zewnętrznym zapotrzebowaniem na ten rodzaj pracy. Na poziomie wyboru szkoły ponadgimnazjalnej badani uczniowie nie uzyskali informacji o realnych zarobkach w przyuczonym zawodzie oraz o możliwościach zatrudnienia na krajowym i lokalnym rynku pracy. Z czego wynika, że, nawet ci z nich, którzy deklarują chęć wykonywania wyuczonego zawodu, mogą się rozczarować w zetknięciu z realiami i w efekcie zasilić grono bezrobotnych rówieśników lub podejmować edukację w innym zawodzie nadal czyniąc to w oparciu o wiedzę, przekonania i wartości zapisane w ich habitusie.

Efektom wyboru niepopartego fachowym wsparciem na polu edukacji, jest rozczarowanie na polu rynku pracy. Być może to, co pracodawcy opisują jako roszczeniowość

młodych pracowników i niedopasowanie kompetencyjne do wymagań rynku, jest również efektem postrzegania pola rynku pracy wciąż z pozycji habitusu ukształtowanego na etapie dorastania. Współczesne wysokie tempo zmian zachodzących w temacie pracy, wręcz wymusza stworzenie systemu wsparcia, efektywnego i docierającego tam gdzie zdaniem Bourdieu ma on największą szansę zadziałać, czyli już na polu socjalizacji pierwotnej i orientacji zawodowej.

Pozostaje jeszcze grupa badanych uczniów, którzy po ukończeniu edukacji nie wiedzą czy będą pracować w wyuczonym zawodzie. Pomimo, iż wyniki badania nie wskazują na przyczyny takie stanu, można założyć, że wybrany przez nich zawód/szkoła nie jest tym dopasowanym do ich indywidualnych predyspozycji. Wskazuje to na niezmienny się poziom kapitału społecznego i kulturowego na poziomie socjalizacji wtórnej, uznanego w tej pracy za kluczowy w kontekście podejmowania świadomych decyzji.

Wybory edukacyjne badanych młodych w dużym stopniu przejawiały się w decyzjach obarczonych nieświadomym komponentem przekonań i postaw wynikających z wytworzonego na etapie socjalizacji pierwotnej habitusu. Zgodnie z założeniami teorii Bourdieu, aby zmienić ten stan rzeczy, należałoby wpływać na zwiększanie kapitałów przez ich rodziców. Ponieważ to oni są głównym źródłem przekazu zapisanego w habitusie i to od ich poziomu kapitałów będą zależały poziomy kapitałów ich dzieci. W analizie przeprowadzonych badań, znalazło również potwierdzenie innego założenia na istnienie niewielkich szans na zmianę tego stanu kapitałów w procesie dalszej socjalizacji. Bo na polu edukacji może mieć miejsce jedynie nadbudowa nad tym, co w habitusie zapisane. Ale, żeby mogło do tego dojść, młodzi muszą zaczynać grę z takim poziomem kapitału kulturowego i społecznego, który pozwoli im skorzystać z tej możliwości.

Przeprowadzony proces badawczy wykazał kilka przestrzeni, na które warto zwrócić uwagę przy prowadzeniu badań w temacie uwarunkowań i efektów wyboru ścieżek edukacyjnych młodych w Polsce. Między innymi w badaniach rodziców, pojawiła się przestrzeń i potrzeba wyjaśnienia, jaki wpływ na tworzenie się habitusu u młodych ma nazwijmy to „mezalians edukacyjny”. Czyli jeden z rodziców ma wykształcenie wyższe a drugi zasadnicze. Na który z kapitałów będzie miało to wpływ, i jak ten wpływ się zmaterializuje w habitusie? Inną zmienną, która poszerzyłaby obraz wyborów, mogłaby być sytuacja ekonomiczna i badanie wpływu kapitału ekonomicznego na pozostałe typy kapitałów oraz obserwacja ich w działaniu habitusu.

Bibliografia

- Babbie E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN.
- Białecki I. (1982). *Wybór szkoły a reprodukcja struktury społecznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk.
- Bourdieu P. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Warszawa: Oficyna Naukowa
- Bourdieu P. (2006). *Reprodukcja. Elementy Teorii Systemu Nauczania*. Warszawa: PWN.
- Brzuszkiewicz A., Lis M., Dolata H., Jagodziński W. (2013). *Świadomość wyboru zawodu wśród uczniów szkół w województwie łódzkim*. Łódź: Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy w Łodzi
- CBOS (1998). *Prestiż zawodów. Komunikat z badań*, Warszawa
- CBOS (2009). *Prestiż zawodów. Komunikat z badań*, Warszawa
- CBOS (2012). *Prestiż zawodów. Komunikat z badań*, Warszawa
- Creswell J.W. (2009). *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Creswell J.W. (2015). *A Concise introduction to Mixed Methods Research*. USA California: SAGE Publications, Inc.
- Encyklopedia socjologii (2000). *Tom 3*. Warszawa: Oficyna Naukowa,
- Encyklopedia socjologii (2002). *Tom 4*. Warszawa: Oficyna Naukowa,
- Grabowska-Lusińska I. (2015). *Aparat pojęciowy Pierre'a Bourdieu i migracje międzynarodowe*. *Kultura i społeczeństwo*, nr 4
- GUS (2013). *Raport. Wybory ścieżek kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków*
- Kamieniecka M. (2014). *Decyzje edukacyjno-zawodowe uczniów szkół gimnazjalnych. Raport podsumowujący*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
- Kukła D. (2012). *Raport dotyczący stanu doradztwa edukacyjno-zawodowego w Polsce i wybranych krajach UE*. Warszawa: KOWEŻiU
- Makowska M. (2013). *Analiza danych zastanych, przewodnik dla studentów*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar
- Nowak S. (2007). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: PWN
- Podwójcic K. (2015). *Diagnoza stanu doradztwa edukacyjno-zawodowego w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych w relacjach dyrektorów szkół i osób realizujących doradztwo*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Sulek A. (2002). *Ogród metodologii socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar
- Szacka B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna-W" Naukowa
- Szacki J. (2002). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN
- Szafraniec K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów
- Sztandar-Sztanderska K. (2010). *Teoria praktyki i praktyka teorii: Wstęp do socjologii Pierra Bourdieu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego
- Sztompka P. (2002). *Socjologia: Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak
- Turner J.H. (1998). *Socjologia koncepcje i ich zastosowanie*. Poznań Zysk i S-ka
- Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie (2016). *Barometr zawodów 2016, Raport podsumowujący badanie w Polsce*. Kraków: Wojewódzki urząd pracy
- Źródła internetowe

GUS <http://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/2010-01-01,2014-12-31,filtr.html> (dostęp 26.06.2017)
<http://www.infor.pl/wskazniki/prawo-pracy-i-ubezpieczen-spoecznych/wynagrodzenia/53,2093,Minimalne-wynagrodzenie-za-prace.html> (dostęp 26.06.2017)

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2016). *Informacja sygnałna na temat zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych w II półroczu 2016 roku*, Warszawa: Departament Rynku Pracy
www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty-sprawozdania/rynek-pracy/zawody-deficytowe-i-nadwyzkowe/ok2016 (dostęp 12.05.2017)

NIK. (2013). *Raport z kontroli. Wpływ likwidacji szkół publicznych na warunki realizacji zadań oświatowych w gminach*
<https://www.nik.gov.pl/kontrole/wyniki-kontroli-nik/kontrole,13060.html> (dostęp: 12.05.2017)

TNS (2015). *Raport Gumtree: Aktywni +, Młodzi fachowcy na rynku pracy*
Pokojska J., Włoch R. (2016). *Raport Gumtree: Aktywni +, Absolwentki z fachem w rękę startdokariery.pl* (dostęp 05.12.2016)

Raport „Youthspeak”. Powered by AIESEC, 2015

<https://www.pwc.pl/pl/publikacje/2015/badanie-youth-speak-2015.html>
(dostęp 10.06.2017)

<https://www.pwc.pl/pl/media/2015/2015-08-13-o-jakiej-przyszlosci-marza-milleniarsi.html>
(dostęp 10.06.2017)

<http://www.edukator.ore.edu.pl/wazne-decyzje-wybor-szkoly-czyli-promocji-czas-zaczac/>(dostęp. 04.01.2017), KOWEZIU

Prace o Młodych to przedpublikacyjna seria poświęcona problematyce osób młodych w różnych grupach wiekowych oraz fazach cyklu życia.

Młodzi o młodych i dla młodych. Celem Prac o Młodych jest umożliwienie, szczególnie młodym badaczom, rozwinięcia swoich kompetencji publikacyjnych, podzielenie się z szerokim gremium swoimi osiągnięciami badawczymi i rozpoczęcie żywej dyskusji dotyczącej poruszanej w opracowaniu problematyki. Zapraszamy osoby, które napisały pracę magisterską związaną z młodziem, doktorantów, którzy rozpoczynają prace badawcze w tym obszarze i inne osoby na różnych etapach drogi zawodowej. Mamy świadomość, że publikowanie w popularnych czasopismach naukowych wymaga warsztatu, którym może być napisanie pracy do Prac o Młodych.

Każda publikacja jest recenzowana przez przedstawiciela Rady Naukowej współpracującego z Młodymi w Centrum LAB, dzięki czemu młody badacz otrzyma konstruktywną informację zwrotną nt. swojej pracy. Można zgłaszać prace przygotowane zarówno w ramach jednej dyscypliny, jak i prace interdyscyplinarne, zarówno w języku polskim, jak i angielskim.

Youth Working Papers is a pre-publication series dedicated to issues of young people across age groups and phases of life cycle.

The young about the young and for the young. The aim of the Youth Working Papers is to give, particularly to young researchers, the opportunity to develop their publication skills, to share their research interests and to boost the discussion on various topical aspects raised in their studies. We particularly invite people who prepared a master, PhD theses related to youth, graduate students, who start researching this area and others at various stages of their research careers lively interested in the topic of young lives. We realize that publishing in popular scientific journals require certain mastership, which can be practiced on the pages of Youth Working Papers.

Each publication is reviewed by a representative of the Scientific Board working closely with the Youth Research Center, so that the young researcher will receive a constructive feedback about their work. You can submit entries prepared both in a single discipline and across various disciplines, both in Polish and English.

Rada Naukowa (*Scientific Board*)

- prof. Uniwersytetu SWPS, dr hab. Izabela Grabowska, Uniwersytet SWPS i Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego (Chair)
- prof. UZ, dr hab. Maria Zielińska, Uniwersytet Zielonogórski, Przewodnicząca Sekcji Badań nad Młodymi Polskiego Towarzystwa Socjologicznego
- dr Monika Kwiecińska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika
- prof. Uniwersytetu SWPS, dr hab. Mikołaj Cześniak, Uniwersytet SWPS
- prof. Uniwersytetu SWPS, dr hab. Mirosław Filiciak, Uniwersytet SWPS
- prof. Uniwersytetu SWPS, dr hab. Piotr Sałustowicz, Uniwersytet SWPS
- dr Małgorzata Wójcik, Uniwersytet SWPS, Wydział Zamiejscowy w Katowicach
- dr Anna Hełka, Uniwersytet SWPS, Wydział Zamiejscowy w Katowicach

Redaktor (*Editor-in-Chief*)

dr Agata Jastrzębowska-Tyczkowska
ajastrzebowska@swps.edu.pl